

f.2.50

voor- waarts...

Het verkiezingsprogramma van de
Partij van de Arbeid voor de Tweede
Kamerverkiezingen op 25 mei 1977.

Verkiezingsprogramma
van de Partij van de Arbeid
voor de
Tweede Kamerverkiezingen
op 25 mei 1977

maart 1977

Voorwaarts, en niet vergeten.....

**Voorwaarts en niet vergeten ^v
Wat maakt ons zo sterk in de strijd
Bij hong'ren en bij eten:
Voorwaarts! En niet vergeten
De solidariteit!**

Bertolt Brecht

Colofon:

Vormgeving : Ron Schuurman
Illustratie omslag : uit Jaap van de Merwe
„gij zijt kanalie”
Zetwerk : Vonk, Amersfoort
Drukwerk : Steens, Schiedam
Lettertype : Times romein
Uitgave : De Trommel B.V., Amsterdam

Inhoud

Inleiding	7
Hoofdstuk 1 - Eerlijk delen van het geld	15
A. Inkomensbeleid	15
B. Sociale zekerheid	16
C. Financiën	19
D. Prijsbeleid	21
Hoofdstuk II - Eerlijk delen van het werk	23
A. Economisch beleid	23
B. Werkgelegenheid	25
C. Arbeidsbeleid	27
D. Technologie	30
E. Konsumentenbeleid	31
F. Midden- en kleinbedrijf	32
G. Landbouw	32
H. Visserij	34
Hoofdstuk III - Eerlijk delen van het welzijn	36
A. Welzijnsbeleid	36
B. Onderwijsbeleid	41
C. Gezondheidszorg	45
Hoofdstuk IV - Eerlijk delen van de ruimte	49
A. Ruimtelijke ordening	49
B. Verkeer en Waterstaat	52
C. Milieu	55
D. Energie	57
E. Volkshuisvesting	58
F. Monumentenzorg	62
Hoofdstuk V - Eerlijk delen van de macht	64
A. Bedrijfsdemocratie	64
B. Politieke democratie	66
C. Publieke democratie	70

Hoofdstuk VI - Eerlijk delen in de wereld	74
A. Uitgangspunten	74
B. Aktieve vredespolitiek	74
C. Ontwikkelingssamenwerking	76
D. Verenigde Naties	79
E. Europa	80
F. Vrede en Veiligheid	81
G. Vermaatschappelijking	88
H. Gewetensbezwaren	89
Hoofdstuk VII - Financiële verantwoording	90

Inleiding

A. Vier jaar is niet genoeg

1. Wij willen voorwaarts. Voorwaarts op de weg van Eerlijk Delen. 4 jaar is niet voldoende om aan de ongelijkheid tussen mensen een eind te maken. Herverdelen van inkomen, kennis, macht en arbeid; democratisering op alle terreinen, betekent een jarenlange strijd tegen gevestigde belangen.
2. Het kabinet-Den Uyl heeft daarmee duidelijk een begin gemaakt. De minimumloners gingen er in drie jaar tijd bijna 20% in hun besteedbaar inkomen op vooruit en de bijstandtrekkers nog beduidend meer. De arbeiders krijgen meer zeggenschap in hun bedrijven en gaan nu meedelen in de vermogensaanwas. Vele duizenden onderwijzers extra vonden hun weg naar de oude wijken waar de stadsvernieuwing duidelijk op gang komt. En voor de bestrijding van de meest schrijnende armoede – die in de Derde Wereld – heeft het kabinet méér uitgetrokken dan welk westers land dan ook.
3. Toch staan we nog maar aan het begin. De werkloosheid is tot onaanvaardbare hoogte gestegen. De bewapeningswedloop duurt onverminderd voort. Zeker een kwart van de mensen komt niet eens aan vakantie toe. De gewone werknemer zit om en nabij de nullijn, maar slimme rijkaards stoppen hun geld belastingvrij op een Zwitserse bankrekening.
4. Daarom willen we na de volgende verkiezingen, als we daarvoor de politieke ruimte krijgen, opnieuw regeren. Om nieuwe ideeën ingang te doen vinden en om de goede punten uit ons beleid te kunnen uitbouwen. Maar ook omdat een rechts kabinet een ramp zou betekenen voor de zwaksten in ons midden.

Aan hun lot zullen wij onze toekomst verbinden. Dat is de dure plicht van iedere socialist.

5. We zullen niet gaan regeren om het regeren zelf. We moeten wel resultaten kunnen boeken. Want we willen onze beloften niet verzaken. Daarom zoeken we naar versterking. Door samenwerking met andere progressieve partijen en met gelijkgezinden. Met radikalen en democraten, maar ook met de progressieve krachten uit de christen-democratie. Want alleen met een progressief kabinet kunnen missers uit het verleden voorkomen worden. Kunnen werkelijke veranderingen tot stand worden gebracht.

B. Regeren is kiezen

6. Wie veranderingen wil in de samenleving, zodat mensen op een prettiger manier, op basis van gelijkwaardigheid met elkaar om kunnen gaan, moet zijn kansen nuchter afwegen. Want regeren is kiezen. Tussen tegenstrijdige belangen, maar ook tussen de eigen verlangens. We willen veel, maar we kunnen niet alles tegelijk. Wie het ene wil bereiken, moet soms bereid zijn elders een offer te brengen. Ook dat is een kwestie van eerlijk delen. Voorkomen moet worden dat we financieel verder springen dan onze polsstok lang is.
7. Daarom ziet ons programma er wellicht wat sober uit, aangepast aan de tijd zou je kunnen zeggen. Maar we hebben wel geprobeerd aan te geven voor welke dilemma's we in de komende jaren komen te staan, waarvoor we kiezen en wat de gevolgen van die keuzen zijn. We draaien er niet om heen dat een eerlijke verdeling van inkomen, kennis, arbeid en macht ons hoofdthema blijft. Wie alles bij het oude wil laten, zal zich bij ons niet thuis voelen. Wie mee wil strijden omdat het werkelijke gevecht nog maar pas begonnen is, kan op ons rekenen.

C. Een goede inkomensverdeling.

8. Dat we een betere inkomensverdeling willen is gemakkelijk gezegd. Maar hoe stellen we ons dat precies voor? Op wereldschaal is de inkomensverdeling nog allerbelabberdst. In de landen van de Derde Wereld zijn talloze mensen afgrijselijk arm. Daar ligt dus onze eerste prioriteit. Op ontwikkelingshulp mag nimmer bekibbeld worden.
9. Ook in ons land zijn er ontoelaatbaar grote verschillen. Mensen met een minimumloon moeten elke gulden drie keer omdraaien om de eindjes aan elkaar te knopen. Anderen daarentegen leven als god in Frankrijk. Ook die inkomensverschillen willen we aanpakken: door het vastleggen van een maximum-inkomen en van een minimum-inkomen óók voor zelfstandigen. Door de inkomens van de vrije beroepsbeoefenaren aan te pakken (eventueel door ze in overheidsdienst te nemen) en door sociale uitkeringen voor de volle 100% aan het minimumloon gekoppeld te houden.
10. Dat laatste, die solidariteit tussen hen die werken en zij die van een uitkering rond moeten komen, is des te belangrijker nu de groei van ons totale inkomen de komende jaren lager zal liggen dan we de afgelopen 20 jaar gewend waren. Maar een samenleving waarin de mensen mét werk alles krijgen en de anderen aan hun lot worden overgelaten, is niet de onze.

D. Volledige werkgelegenheid ging verloren

11. Door die verminderde economische groei is ons streven naar volledige werkgelegenheid goed de mist ingegaan. Voor jongeren is er te weinig werk. Ouderen raken hun baan kwijt. En voor de gehuwde vrouwen die nog niet eens aan bod zijn geweest, is er nu helemaal geen werk voorhanden.

12. Dat er minder werk is, komt gedeeltelijk door de economische teruggang op wereldschaal. Voor een ander deel is dit het gevolg van ingrijpende veranderingen in de produktiemethoden, in de structuur van de economie zoals dat heet. Waar vroeger mensen werkten, staan nu machines. Machines werken veel sneller dan mensen en zijn, al kosten ze nog zo veel, uiteindelijk toch vaak goedkoper.
13. In sommige opzichten kunnen we blij zijn met die ontwikkeling. Machines hebben immers ook vervelend, geestdodend werk vervangen. Maar met het totaalresultaat van die economische veranderingen: een werkloosheidscijfer ver boven de 200.000, zitten we lelijk in onze maag.
14. Hoe lossen we dat op? In ons programma geven we twee hoofdwegen aan: de beschikbare arbeidsplaatsen eerlijker verdelen en het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen door de investeringen aan te zwengelen. Dat eerlijker delen van de arbeid kan bijvoorbeeld door deeltijdarbeid te bevorderen, door een kortere werkdag, door meer vrije dagen of door de ouderen vrijwillig vervroegd met pensioen te laten gaan. Dat kost uiteraard geld, maar de veel te grote jeugdwerkloosheid móet worden teruggedrongen.
15. Nu de tweede weg: het bevorderen van de investeringen. Dat kan op twee manieren, via het particuliere bedrijfsleven en door de overheid zelf. We willen de particuliere bedrijven best steunen, maar dan alleen als we de garantie krijgen dat die meerdere winst ook wordt omgezet in meer werk en niet uitsluitend wordt geïnvesteerd in nog meer verfijnde machines, die nog meer arbeidskrachten uitstoten. Dat bedoelen we als we praten over een "greep op de investeringen". Die greep is nodig om de werklozen weer aan werk te helpen en om kwalitatief goede arbeidsplaatsen te behouden of te scheppen.

16. Omdat we niet geloven in het fabeltje van rechts dat die werkloosheid vanzelf verdwijnt als we het bedrijfsleven maar de ruimte geven, vinden we dat ook de overheid actief moet zijn bij het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen. Daarbij hoeft niet steeds het economisch rendement voorop te staan, maar moet vooral ook gekeken worden naar het maatschappelijk nut van die overheidsinvesteringen. Het gaat ons om zinvolle arbeid, bijvoorbeeld in de dienstensektor, maar ook investeringen in het openbaar vervoer en een grootscheepse aanpak van de stadsvernieuwing passen in dat beeld, evenals het stichten van gemeenschaps-bedrijven in gebieden met grote werkloosheid.
17. Het zal duidelijk zijn dat het kappen met de botte bijl in de overheidsuitgaven, zoals de VVD wil door overal een paar honderd miljoen weg te snijden, funest is voor een actieve werkloosheidsbestrijding. Maar bovendien wordt door zo'n "goedkope" politiek ons beleid van inkomensherverdeling volledig teruggedraaid. Zij die van een sociale uitkering rond moeten komen, worden dan het kind van de rekening. En ook aan zaken als herinvoering van het schoolgeld en de bibliotheekgelden, eigen risico in het ziekenfonds en aantasting van de individuele huursubsidies zal dan niet ontkomen worden. Het zal duidelijk zijn dat wij die weg niet wensen te bewandelen.
18. We zeiden reeds dat een greep op de investeringen noodzakelijk is om de werkloosheid effectief te kunnen bestrijden, maar daar is nog een reden voor aan te geven. Immers, in de afgelopen jaren van onstuimige economische groei zijn we pas de laatste tijd gaan beseffen dat we niet ongestraft kunnen doorgaan met het uitputten van schaarse grondstoffen, het verstoren van evenwicht in de natuur en het uitbuiten van de Derde Wereld. Als aan dat proces geen halt wordt toegeroepen, tekenen we het doodvonnis voor onze kinderen.

19. Intussen blijven we zitten met de vraag hoe we dat andere groeibeleid vorm en inhoud moeten geven. Minder economische groei heeft gevolgen voor iedereen. Dat hakt erin, want we waren eraan gewend dat het steeds beter ging. Dat we als persoon steeds meer konden besteden en dat er toch nog geld overbleef om ook de gemeenschappelijke voorzieningen uit te breiden.
20. Dat tijdperk is voorbij. Er moet gekozen worden. Welnu: onze keus is er niet één van halen, hebben en houden. Zeker niet ten koste van de laagstbetaalden, de sociale uitkeringen of de kollektieve voorzieningen zoals beter onderwijs, beter en betaalbaar wonen.

E. We zitten op elkaars lip

21. We willen op alle gebieden eerlijk delen. Ons land is zo'n 35.000 vierkante kilometer klein en op dat stukje grond wonen meer mensen dan waar ter wereld ook. Toch hebben sommigen in ons land een riant woning met een flinke tuin, terwijl anderen het met een 4-kamerflatje moeten doen. Sommigen hebben zelfs een tweede woning om de weekends door te brengen, anderen moeten vechten om een plekje op het strand.
22. Van een eerlijke verdeling van die ruimte is dan ook geen sprake. Wie meer geld heeft, kan beschikken over meer ruimte. Dat is niet verwonderlijk: wat schaars is, is duur en ruimte is schaars, maar wij wensen ons daar niet bij neer te leggen.
23. Om die ruimte wel eerlijk te kunnen delen, vinden we het zo belangrijk dat de grond in gemeenschapshanden komt, zodat we met z'n allen kunnen bepalen wat ermee gebeurt. Zodat de natuur eerlijk kan worden verdeeld en voor het behoud daarvan kan worden gewaakt. Zodat in stads- en dorpscentra niet uitsluitend kantoren

en banken worden gebouwd, maar ook betaalbare woningen.

F. Iedereen naar de universiteit?

24. Gelijke kansen voor iedereen is een slagzin die gemeengoed is geworden in het onderwijs. De vraag is echter: gelijke kansen waarop? Moet iedereen naar de universiteit? Daarom moeten we onder "gelijke kansen" iets anders verstaan: iedereen moet haar of zijn talenten kunnen ontwikkelen.
25. Dat betekent doelbewust voorrang geven aan kinderen en vooral meisjes uit achtergestelde milieus. Daarbij spelen het verwerven van kennis, inzicht en vaardigheden een hele belangrijke rol. Maar het is niet het enige wat telt. Jonge mensen hebben meer mogelijkheden en talenten, die ook in het onderwijs aan bod moeten kunnen komen. Onderwijs zal daardoor steeds minder een automatische ladder worden tot iets hogers en naast een goede beroepsvoorbereiding steeds meer een mogelijkheid bieden tot menselijke ontplooiing en bewuste deelname aan de samenleving. Dat laatste geldt evenzeer voor het vormingswerk.
26. Onderwijs dat mensen tot zelfstandigheid brengt, gaat in tegen een samenleving waarin alles wordt opgedeeld in rangen en standen. Ook het sociaal-kultureel werk behoort in dat opzicht haaks op de maatschappij te staan. Dat moet geen belemmering, integendeel, eerder een aansporing zijn om zoveel mogelijk mensen bij dat werk te betrekken. Vandaar dat permanente edukatie en de „open school” een voorname plaats innemen in ons programma.

G. Velen meer, enkelen minder macht

27. Zo'n samenleving van meer mondige mensen is niet denkbaar zonder dat de macht anders is verdeeld. Mensen die thans machtig zijn, blijken echter meestal niet bereid hun macht af te staan. Voor een andere machtsverdeling zal daarom gevochten moeten worden, op velerlei terrein. Want machtsongelijkheid bestaat overal. In het bedrijfsleven, waar enkelingen beslissen over het lot van duizenden, maar ook
- om een paar voorbeelden dicht bij huis te noemen
 - in woningbouwcorporaties, ziekenhuizen en in scholen. Want wat hebben huurders, patiënten en scholieren (of hun ouders) nu werkelijk te zeggen?
28. Naast strijd die geleverd moet worden als het gaat om eerlijk delen van de macht, wordt moed gevraagd van mensen die hun macht wèl met anderen willen delen, maar ook begrip voor mensen die zelf verantwoordelijkheid moeten gaan dragen. Er is moed nodig om een deel van je inkomsten af te staan als je goed verdient of om de fiets te nemen in plaats van de auto als dat in het belang van anderen is. Maar er is ook begrip nodig voor hen die mee moeten gaan beslissen, daar niet aan gewend zijn, soms zelfs bang zijn daarvoor.
29. Veranderingen voltrekken zich vaak langzamer dan we zouden willen. Dat hoort bij de democratie. De veranderingen zijn echter ook onmiskenbaar. Klein, maar tegelijk groot. Klein ten opzichte van onze wensen, maar groot ten opzichte van hen, die alles bij het oude willen laten. Dit programma is zo'n kleine, in de tijd begrensde, maar onmiskenbare stap in de richting van een eerlijker, rechtvaardiger samenleving: een stap in de richting van, hopen wij, democratisch socialisme. Daarom: Voorwaarts en niet vergeten ...

Hoofdstuk 1 – Eerlijk delen van het geld

A. Inkomensbeleid

1. De overheid is de eerst verantwoordelijke voor een meer gelijke inkomensverdeling. Het beleid wordt gericht op het bevorderen van een grotere gelijkheid van persoonlijke inkomens en vermogens, alsmede op een gelijke behandeling van man en vrouw. Er wordt een kaderwet voor de vorming en normering van alle inkomens ingevoerd. Deze wet zal o.m. bevatten:
 - a. instrumenten om de inkomens van vrije-beroeps-beoefenaren te regelen, waarbij te denken valt aan publikatie en normering van tarieven, vestigings-beleid voor medici; dan wel het in publieke dienst nemen van vrije-beroepsbeoefenaren;
 - b. maatregelen die leiden tot een maximum-inkomen, waarbij gedacht wordt aan vijf maal het netto-minimumloon;
 - c. een minimum-inkomensgarantie voor – om te beginnen oudere – zelfstandigen als aanzet tot een tot stand te brengen wettelijke minimum-inkomensregeling voor zelfstandigen;
 - d. een regeling van het minimum-uurloon, gebaseerd op het wettelijk minimumloon, voor werknemers die in de arbeid werken.
2. Loonstijgingen worden in gelijke bedragen uitbetaald en niet meer in procenten.
3. De netto-uitkeringen in de sector van de sociale verzekeringen, alsmede de ABW-uitkeringen (algemene bijstandswet), blijven voor 100% gekoppeld aan het netto-minimumloon, dat verhoudingsgewijs meer stijgt dan de overige inkomensgroepen.
4. Het trendbeleid wordt zodanig herzien, dat de gevolgen

van een herverdeling onder de loontrekkenden in de partikuliere sektor in dezelfde mate doorwerkt in de salarissen van ambtenaren in het algemeen en in versterkte mate in de salarissen van hoge ambtenaren, ministers, politieke vertegenwoordigers en funktionarissen bij overheidsbedrijven en bedrijven die voor een belangrijk deel overheidsbezit zijn.

5. Alle werknemers dienen onder een cao (kollektieve arbeidsovereenkomst) te vallen. Zeker zolang dit niet is gebeurd, moet de ondernemingsraad inzicht krijgen in en controle uitoefenen op alle inkomens en financieel te waarden voordelen, die aan de onderneming worden ontleend door werknemers, direktieleden, adviseurs en anderen.
6. Persoonlijke inkomens, vermogens- en belastingbedragen worden openbaar.
7. Systemen van loonbepaling zoals bijv. funktiewaarderings- en personeelsbeoordelingssystemen worden openbaar.
8. Iedereen krijgt een gelijk netto bedrag aan vakantiegeld, zonder dat het totaal der lasten daardoor toeneemt.

B. Sociale zekerheid

1. De gehele sociale zekerheidswetgeving wordt ondergebracht in één wetboek. Daarop vooruitlopend komt er:
 - a. één werkloosheidswet, ter vervanging van de huidige werkloosheidswet, de wet werkloosheidsvoorziening en de rijksgroepsregeling werkloze werknemers;
 - b. worden beheer en uitvoering van de sociale verzekeringen en voorzieningen vereenvoudigd; krijgt de overheid meer zeggenschap op het beheer van pensioenfondsen;

- c. worden programmering en budgettering van de sociale verzekeringen, ook in de gezondheidssector, via de rijksbegroting telkenjare door het parlement vastgesteld;
- d. wordt een inventarisatie van leemten in het huidige systeem van sociale zekerheid opgesteld, waarbij bestaande voorzieningen kritisch worden afgewogen. Op grond daarvan wordt voorgesteld welke leemten in welke volgorde worden weggenomen. Hierbij wordt met name gedacht aan:
 - een blijvende uitkering bij voortdurende onvrijwillige werkloosheid,
 - een aanvullend waardevast pensioen,
 - een uitkering krachtens de AWW (algemene weduwen- en wezenwet), ook voor weduwnaars,
 - betaald verlof voor ouders of verzorgers bij ziekte van kinderen.

Er is alleen financiële ruimte voor het nemen van dergelijke maatregelen, wanneer op andere onderdelen van de sociale zekerheid kan worden bespaard.

- 2. De wetten die een beheersing van de kostenontwikkeling in de gezondheidszorg beogen (wet ziekenhuisvoorzieningen, wet gezondheidsvoorzieningen, wet ziekenhuistarieven enz.) worden met grote spoed afgehandeld. De algemene volksverzekering voor gezondheidszorg, die – met premies naar draagkracht – tenminste het huidige pakket van ziekenfondswet en algemene wet bijzondere ziektekosten, alsmede diensten van kruisverenigingen omvat, wordt snel ingevoerd. Dit geschiedt zodanig, dat de kosten van de gezondheidszorg daardoor in elk geval niet zullen stijgen.
- 3. Uitgaande van het draagkrachtbeginsel en van verantwoorde maxima, moet het individu en niet langer

het gezin uitgangspunt van de sociale wetgeving worden. Om dat te bereiken wordt een plan in fasen opgesteld. Begonnen wordt met het zodanig wijzigen van de wet werkloosheidsvoorziening dat de gehuwde vrouw gelijke rechten krijgt als de gehuwde man.

4. Belasting- en premiedruk worden in elkaar verweven. Het draagkrachtbeginsel wordt uitgangspunt van de financiering der sociale verzekeringen.
5. Het systeem van kinderbijslag en kinderaftrek wordt vervangen door één toeslag, die belastbaar is, uitbetaald wordt aan ouders/verzorgers, eindigt boven een bepaald maximum en afgestemd is op een stelsel van studiefinanciering, dat gelijke kansen voor ieder waarborgt.
6. Kommerciële instellingen zullen geen rol spelen in een door de overheid te voeren studiefinancieringsbeleid.
7. De (indirekte) financiering van bejaardentehuizen via de algemene bijstandswet wordt – zonder gevolgen voor de inkomenspositie van bejaarden – omgebouwd tot een aparte financieringsregeling.
Bejaardentehuizen worden in principe door niet-kommerciële instellingen geëxploiteerd.
8. Bij vaststelling van alimentatie wordt rekening gehouden met leeftijd, duur van het huwelijk of de duur van de relatie, de mogelijkheid om een werkkring te aanvaarden en de mogelijkheid tot het volgen van een opleiding of tot om-, her- of bijscholing.
Tussentijdse wijziging op grond van deze normen wordt mogelijk gemaakt.
Op verzoek van een van de partijen wordt de alimentatie geïnd en uitbetaald door een overheidsinstantie.
9. Teneinde het aantal uitkeringen in de sociale verzeke-

ringssector terug te dringen wordt:

- a. het beleid gericht op het voorkómen dat mensen uit het arbeidsproces worden gedrukt;
 - b. het wettelijk percentage van verplicht in dienst te nemen invalide werknemers verhoogd en de controle op naleving daarvan versterkt;
 - c. mede met behulp van bij- en omscholing bevorderd, dat in een vroeger stadium dan thans het geval is bij arbeidsongeschiktheid ander werk wordt gevonden.
10. Misbruik van oneigenlijk gebruik van sociale verzekeringen, zowel door werkgevers als werknemers, wordt bestreden.
 11. Verlies van verworven pensioenrechten als gevolg van wijziging van werkkring wordt wettelijk tegengegaan.
 12. Pensioenfondsen krijgen de verplichting pensioenuitkeringen te verstrekken aan een door de pensioengerechtigde aan te wijzen begunstige (partnerpensioen).

C. Financiën

1. Het wijzigen van belastingstelsel en tarieven wordt gericht op het bereiken van rechtvaardige inkomensverhoudingen. Mede daarom worden de premies van de volksverzekeringen ingevoegd in het belastingstelsel.
2. Beoordeling via de belastingen wordt o.a. tegengegaan door:
 - a. het afschaffen van de fiskale aftrekbaarheid van representatiekosten en het verkleinen van de mogelijkheid tot aftrek van bepaalde reis- en verblijfkosten;
 - b. het bedrag waarmee het belastbaar inkomen wordt verhoogd voor het gebruik van een bedrijfsauto,

- meer in overeenstemming te brengen met het
genoten voordeel;
- c. het huidige stelsel van aftrekbaarheid van hypotheekrente en rente uit schulden voor partikulieren te vervangen door een stelsel dat meer rekening houdt met draagkracht en dat hogere inkomens niet bevoordeelt;
 - d. te onderzoeken of bij de belasting van rente een belastingvrije voet moet worden ingevoerd.
3. a. De gehuwde vrouw wordt door de fiskus gelijk behandeld als de gehuwde man, met inachtneming van de draagkracht van de gezinseenheid. Vanuit dit draagkrachtbeginsel worden alle duurzame samenlevingsvormen voor de belastingwetgeving gelijk gesteld.
- b. Opgesteld wordt een inventarisatie van leemten in het huidige systeem van belastingen. Op grond daarvan wordt voorgesteld welke leemten in welke volgorde worden weggenomen.
4. Vermogenswinsten en -verliezen worden in de inkomstenbelasting betrokken.
5. De vermogensbelasting en de belasting op erfenissen worden verhoogd.
6. De vennootschapsbelasting wordt direkt na aangifte in rekening gebracht.
7. Op milieuvervuilende of grondstoffenverkwistende produkten, waarvoor alternatieven bestaan, worden heffingen ingevoerd, dan wel wordt de produktie daarvan aan banden gelegd.
8. De uitkering aan de gemeente krachtens de ABW wordt op 100% gebracht, onder gelijktijdige vermindering van de uitkering uit het gemeentefonds.

Doelmatigheid

9. Belastingontduiking en zwart geld worden intensiever opgespoord en hard aangepakt.
10. Het overheidsapparaat wordt onderzocht op grotere doelmatigheid. Soberheid wordt betracht ten aanzien van overheidsgebouwen en representatie.
11. De Rijkspostspaarbank, de Postcheque- en Girodienst en de Gemeentegiro van Amsterdam worden samengevoegd en uitgebouwd tot een als algemene bank optredende postbank in de vorm van een overheidsbedrijf.
12. Opgericht wordt een staatsverzekeringsbedrijf.

D. Prijsbeleid

1. Het prijsbeleid wordt een instrument in het kader van anti-inflatiebeleid, inkomensbeleid en konsumentenbeleid. Overtreders worden met hogere boetes dan nu het geval is gestraft.
2. Van de overheidstarieven (openbaar vervoer, PTT, energie) gaat een voorbeeldwerking uit en daarom stelt de overheid zich terughoudend op met prijsverhogingen.
3. De overheid krijgt, daartoe in staat gesteld door het bedrijfsleven, een goed inzicht in de prijsopbouw. In samenwerking met de konsumentenorganisaties dient maximale voorlichting aan het publiek te worden gegeven.
4. Een doeltreffend overheidstoezicht op het prijsgedrag van economische machtsposities wordt nagestreefd.

5. Voorschriften worden uitgevaardigd ter verkrijging van uniformiteit in bank- en verzekeringstarieven en in de tariefstelling van nutsbedrijven.

Hoofdstuk II – Eerlijk delen van het werk

A. Economisch beleid

Het opvangen van de gevolgen van de verminderde economische groei zal grote inspanningen vergen, zeker omdat sociale onrechtvaardigheden voorkomen moeten worden.

Uitgangspunten voor een dergelijk beleid zijn:

- a. de kollektieve voorzieningen worden in stand gehouden, mede gezien hun betekenis voor de werkgelegenheid en een eerlijker inkomensverdeling; een forse uitbouw zal niet mogelijk zijn;
- b. de individuele welvaart, vooral die van de zwaksten in de samenleving, wordt gehandhaafd;
- c. het produktieve draagvlak wordt versterkt door nieuwe instrumenten te ontwikkelen en toe te passen om investeringen te bevorderen en te sturen;
- d. de verhouding werkenden/niet-werkenden wordt zodanig gewijzigd dat meer mensen werk naar hun mogelijkheden kunnen vinden.

In het licht van deze uitgangspunten is een matiging van de stijging van de kosten van arbeid een voorwaarde.

1. De gemeenschap zal richting geven aan de economische ontwikkeling van ons land door:
 - a. het scheppen en eerlijk verdelen van voldoende arbeidsplaatsen voor mannen en vrouwen die werken kunnen;
 - b. het herverdelen van economische macht;
 - c. het toetsen van het te maken produkt of de te verrichten dienst aan de maatschappelijke behoefte;
 - d. indikatieve planning van economische ontwikkeling, gebaseerd op democratisch vastgestelde doelstellingen ten aanzien van grondstoffen- en energieverbruik, ruimtelijke

ordering en milieu, verhouding tot de Derde Wereld, inkomens- en werkgelegenheidsbeleid en de gewenste kollektieve voorzieningen en een redelijk rendement van het geïnvesteerde en te investeren kapitaal.

2. De volgende instrumenten en middelen zullen de overheid, binnen de grenzen die het open karakter van de ekonomie stelt, ter beschikking staan bij het afstemmen van de investeringen op deze indikatieve planning:
 - a. voor de bestemming van de beleggingen van financiële instellingen worden voorschriften opgesteld;
 - b. uitbreiding van de selektieve investeringsregeling (SIR), bij voorkeur voor het hanteren van vergunningen, tot het gehele land;
 - c. voorwaarden ten aanzien van de omvang, plaats en richting van partikuliere investeringen bij het verschaffen van financierings- en belastingfaciliteiten;
 - d. planningsovereenkomsten, af te sluiten met het bedrijfsleven, die richting geven aan doel, tijd, plaats en wijze van investeren;
 - e. uitbreiding van de werkingssfeer van de Nederlandse Herstrukturering Maatschappij (NEHEM);
 - f. een landelijk net van regionale ontwikkelingsmaatschappijen, die regionale plannen aantrekken, deelnemen in bedrijven en eventueel bedrijven oprichten. Bevoegdheden, controle, inspraak van de bevolking en financiering worden wettelijk geregeld; extra aandacht wordt daarbij besteed aan ekonomisch zwakke regio's;
 - g. een wet ter beheersing van in- en uitvoer van kapitaal en goederen;
 - h. afspraken binnen EEG-verband (Europese

Ekonomische Gemeenschap), gericht op deze instrumenten.

3. Financiële steun van de overheid aan bedrijven gaat gepaard met overdracht van zeggenschap aan de overheid en de werknemers, onder andere door middel van de opbouw van democratisch samengestelde organen per bedrijfstak voor overleg en advies.
4. Er komt een investerings- en sluitingskode, zodat willekeur, respektievelijk sluiting van bedrijven en ontslag van werknemers wordt tegengegaan.
5. Waar nodig neemt de overheid initiatieven tot investeren. Daarbij wordt niet alleen gelet op bedrijfs-ekonomisch rendement.
6. Ondernemingen met meer dan 100 werknemers worden verplicht tot een jaarlijkse financieel-sociaal-ekonomische röntgenfoto, welke aan stringente eisen moet voldoen.
7. De overheid steunt het onderzoek gericht op de ontwikkeling van nieuwe produkten en nieuwe produktie-technieken. Dit onderzoek wordt in het bijzonder gericht op de besparing van energie en grondstoffen, op de verbetering van de kwaliteit van de arbeid en op de bescherming van het milieu.
8. Een reparatie-ekonomie wordt bevorderd, ondermeer door afschaffing van de BTW (Belasting Toegevoegde Waarde) op reparatiewerkzaamheden en reparatie-onderdelen.

B. Werkgelegenheid

1. De bevordering van de werkgelegenheid gebeurt zodanig dat een ieder die tot werken in staat is, de

mogelijkheid krijgt zinvol werk te doen, gericht op vervulling van de behoeften van de samenleving en op persoonlijke ontplooiing. Daartoe worden meer zinvolle arbeidsplaatsen geschapen. De normale arbeidstijden worden zonodig verkort waardoor de werkgelegenheid over een groter aantal mensen wordt verdeeld.

2. Het bedrijfsleven wordt gestimuleerd meer investeringen te doen die aan meer mensen werk bieden. Deze investeringen moeten passen in het hiervoor uiteengezette (sektor) structuurbeleid van de overheid. Ongerichte steun in de vorm van investeringsaftrek wordt vervangen door dit soort gerichte steun.
3. Ook al kan de mobiliteit van sommige werknemers worden verhoogd, het uitgangspunt blijft dat het werk naar de mensen moet worden gebracht.
4. Onderwijs en scholingsbarrières, die het verkrijgen van zinvol werk in de weg staan, worden opgeheven; recht op scholing en vorming worden wettelijk geregeld ook voor die mensen, die niet in loondienst zijn. Om-, bij- en herscholing voor loontrekkenden wordt mogelijk met behoud van loon.
5. De positie van de jeugdige werknemers wordt versterkt door het aanbrengen van een verplichte koppeling van leer- en arbeidsovereenkomsten.
6. De overheid schept zelf arbeidsplaatsen om ook werkloze jongeren opleidingsmogelijkheden te bieden.
7. De Regionale Raden voor de Arbeidsmarkt worden beter toegerust en ingeschakeld bij de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de regio. De verhouding tot regionale ontwikkelingsmaatschappijen en politieke organen wordt nader geregeld.

C. Arbeidsbeleid

1. Arbeidsmarkt- en onderwijsbeleid worden zodanig op elkaar afgestemd dat het onderwijs rekening kan houden met toekomstige arbeidsmarktontwikkelingen. Dat betekent:
 - a. het arbeidsmarktbeleid richt zich op een rijk geschakeerd aanbod van zinvol werk;
 - b. het onderwijs biedt meer algemene opleiding en/of op dit aanbod afgestemde beroepsperspektieven in plaats van zich te richten op gespecialiseerde en hooggesalarieerde functies;
 - c. er komt een beter systeem van opleidings- en beroepsvoorlichting en van studiebegeleiding;
 - d. beroepsoriënterende stage-mogelijkheden worden daartoe in opleiding opgenomen;
 - e. onaangenaam werk wordt waar mogelijk afgeschaft of anders eerlijker verdeeld en beter beloond.
2. Indien een bedrijfssluiting onontkoombaar is, worden voorzieningen getroffen, waardoor het de werknemers mogelijk wordt gemaakt in een bepaalde overbruggingsperiode ander werk te vinden.
3. Maatregelen worden genomen om meer schoolverlaters en jeugdige werklozen aan zinvol werk te helpen, onder andere door middel van subsidies en door het stellen van wettelijke verplichtingen voor de bedrijven.
4. Werknemers die gedeeltelijk arbeidsongeschikt worden verklaard en gehandicapt mogen niet buitenspel worden gezet. Bedrijven en instellingen worden verplicht dan wel in staat gesteld mensen, die maatschappelijk kwetsbaar zijn, in dienst te houden en te nemen. De overheid als werkgever geeft hierbij het goede voorbeeld.
5. Bedrijven en instellingen worden verplicht hun

vakatures te melden bij het Gewestelijk Arbeidsbureau. Het begrip "passende werkgever" wordt geïntroduceerd door werkgevers te verplichten bepaalde werknemers die zich via het GAB melden ter vervulling van een vakature, in dienst te nemen.

Alleen in samenhang daarmee zullen de bepalingen met betrekking tot "passende arbeid" worden verruimd ten aanzien van de verplichting tot om-, her- of bijscholing en het criterium woon- werkafstand.

Het systeem van om-, her- en bijscholing dient ook voor werklozen te worden verbeterd.

6. Kommerciële uitzending van werknemers wordt verboden; arbeidsbureaus nemen de taak van de uitzendbureaus over.
7. Alle vrouwelijke werkzoekenden die zich aanmelden worden geregistreerd.
8. De arbeidsbureaus krijgen meer armslag, bij voorbeeld meer jeugdkonsulenten, om in nauwe samenwerking met het welzijnswerk, de centrale plaats in te nemen bij de opvang en begeleiding van werkzoekenden.
9. Werkwijze, personele bezetting en huisvesting van de arbeidsbureaus worden afgestemd op de meer uitgebreide taken en bevoegdheden.
10. Deel-arbeid wordt, ook voor mannen, gestimuleerd. Deel-arbeid geeft overeenkomstige rechten als een volledige werkkring. De overheid geeft het goede voorbeeld door het scheppen van arbeidsplaatsen die in deel-arbeid kunnen worden vervuld.
11. Op basis van snel te verwerven inzicht in de maatschappelijke effecten van de diverse mogelijkheden van verkorting van de arbeidstijd, waarnaar spoedig onderzoek dient te worden ingesteld, wordt de grondslag

gelegd voor een ingrijpende verkorting van de arbeidstijd.

Met voorrang wordt geëxperimenteerd met verkorte arbeidstijden, zowel door verkorting van de normale dagelijkse c.q. wekelijkse arbeidstijd als door vervroegde of flexibele pensionering, voor bepaalde sectoren en groepen.

12. De positie van de oudere werknemer krijgt extra aandacht, onder andere door het afschaffen van kontinu-arbeid voor 60-jarigen en ouderen; aan hen wordt een kontinutoeslagderiving verleend.
13. Nagegaan wordt in hoeverre een verbod op overwerk voor bepaalde soorten werk gewenst is. Er komt een strakker ontheffingsbeleid en een sterkere controle op overwerk, dubbele banen en dubbel inkomen. Er komen maatregelen tegen het hebben van betaalde nevenfuncties; het vervullen van betaalde functies door mensen met een volwaardig pensioen wordt tegengegaan.
14. De arbeidsinspectie krijgt nieuwe bevoegdheden ter zake van het afdwingen van beter op de werkers afgestemde productie- en arbeidsomstandigheden. Werken onder gevaarlijke omstandigheden (productie van gevaarlijke stoffen, explosiegevaar) is slechts toegestaan onder inachtneming van alle veiligheidsvoorschriften en indien de werknemer schriftelijk op de hoogte is gesteld van de risico's die hij loopt en de voorschriften die hij in acht moet nemen. Kennis van die voorschriften en de naleving daarvan worden getoetst en regelmatig gecontroleerd door of vanwege de bedrijfsleiding.
15. a. Voor de buitenlandse werknemers en hun gezinnen geldt dat zij, als zij legaal in Nederland verblijven, dezelfde rechten hebben als EEG-werknemers.

- Toestemming tot werving wordt mede afhankelijk gemaakt van beschikbaarheid van goede huisvesting, goede opvang, begeleiding (onder andere verplichte mogelijkheid tot taalkursus in werktijd) en onderwijs.
- b. Onderzocht zal worden in hoeverre een heffing op het bedrijfsleven mee kan dienen tot financiering van deze maatregelen. In geen geval zal het bedrijfsleven bemoeienis mogen hebben met de besteding van de via de heffing verkregen gelden.
 - c. In EEG-verband wordt gestreefd naar een regeling, welke de komst van nieuwe illegale buitenlandse werknemers onmogelijk maakt.
 - d. De straffen voor het in dienst hebben van illegaal verblijvende buitenlanders worden ingrijpend verhoogd en de controle op het te werk stellen van illegaal in ons land verblijvende buitenlandse werknemers wordt verscherpt.
16. Het aantal vakantiedagen wordt losgekoppeld van het salaris.
17. 1 mei wordt ingesteld als algemene feestdag.
18. Wie geen werk heeft en zich vrijwillig en onbetaald wil inzetten voor de samenleving en/of in eigen huishouding mag niet worden gestraft door een korting op haar/zijn uitkering.

D. Technologie

- 1. Wie dankzij overheidssubsidie op technologisch onderzoek een octrooi verwerft, draagt het rendement daarvan af aan de gemeenschap.
- 2. De gemeenschap heeft zeggenschap over de aanwending van technologische kennis welke dankzij overheidssteun verworven is.

E. Konsumentenbeleid

1. Het konsumentenbeleid moet een volwaardige plaats krijgen binnen het sociaal-ekonomisch beleid.
2. De bevordering van konsumptie van onnodige of schadelijke produkten wordt tegengegaan. De reclame voor sterke drank, snoep, sigaretten en automobielen wordt aan banden gelegd. Radio- en tv-reclame hiervoor wordt direkt afgeschaft. Reclame voor geneesmiddelen wordt verboden.
3. De rechtspositie van de konsument tegenover fabrikanten, leveranciers en geldschietters wordt wettelijk geregeld.
4. De konsument krijgt duidelijke en omvattende voorlichting over produkten en diensten, teneinde een goede vergelijking en keuze mogelijk te maken. De konsument krijgt inzicht in de herkomst, de samenstelling en de prijs per eenheid van allerlei produkten. De konsumentenbonden krijgen daartoe zendtijd.
5. Ingevoerd worden strengere eisen voor en grotere controle op de veiligheid en kwaliteit van voedsel, huishoudelijke apparaten en gebruiksvoorwerpen, zowel voor in Nederland geproduceerde als uit het buitenland ingevoerde goederen.
6. Het toezicht op reclame-uitingen, etikettering en geschillenregelingen wordt niet aan de betrokken partijen overgelaten, maar onder sterkere overheidscontrole geplaatst.
Misleidende en/of onvolledige reclame wordt strafbaar gesteld. De producent is aansprakelijk voor de produkten die hij op de markt brengt. Bij geschillen berust bij hem de bewijslast.

F. Midden- en kleinbedrijf

1. Er komt een vestigingsbeleid voor winkels en ambachtelijke bedrijven, dat een zo goed mogelijk evenwicht nastreeft tussen welzijns- en rentabiliteitseisen. Hiervoor zijn nodig:
 - a. distributienormen, vast te stellen door de overheid;
 - b. kredietfaciliteiten voor kleine ondernemers, die niet alleen op rendementsoverwegingen gebaseerd zijn;
 - c. kredietfaciliteiten en subsidiemogelijkheden voor woningbouwverenigingen voor het realiseren van nieuwe winkel- en bedrijfsruimte.
2. Het samenwerken van kleinere ondernemers door middel van coöperatieve verenigingen voor beheer van onroerend goed en voor inkoop wordt bevorderd.
3. De sociale en fiskale positie van de kleine ondernemer (ook in de landbouw) wordt gelijkwaardig gemaakt aan die van werknemers in loondienst door het garanderen van een minimum-inkomen zoals bedoeld in hoofdstuk I.A. 1c, het uitbreiden van de kinderbijslagregeling en het invoeren van de algemene volksverzekering voor gezondheidszorg.
4. Winkels en kleine ambachtelijke bedrijven die van wezenlijk belang zijn voor de leefbaarheid van wijk, buurt of dorp, wordt de kans geboden te overleven in stadsvernieuwingsgebieden of toegang te krijgen tot nieuwe winkelcentra. Daarbij is nodig vergoeding bij tijdelijke verplaatsing, onderbreking of opheffing.
5. De vestiging van warenhuizen in de wei wordt tegengegaan.

G. Landbouw

1. Het markt- en prijsbeleid van de EEG wordt verbeterd

door:

- a. directe prijsbeheersing en een betere onderlinge afstemming van de prijzen van verschillende landbouwprodukten;
 - b. de omvang van de produktie van landbouwprodukten te beheersen in het kader van een voedselvoorradenbeleid op internationaal niveau.
2. Ter aanvulling op dit markt- en prijsbeleid worden waar nodig direkte inkomenstoelagen verstrekt als voorloper van het minimum-inkomen voor zelfstandigen, zoals bedoeld in hoofdstuk I. A. 1.c.
 3. De zelfstandigen in de landbouw krijgen gelijke kansen door het ontwikkelings- en subsidiebeleid niet langer te binden aan een minimale omvang van het bedrijf.
 4. Milieu-vriendelijke landbouwmethoden worden bevorderd door subsidies en door een deugdelijke voorlichting.

Grondpolitiek

5. De bevoegdheden van de minister tot controle op de naleving van de pachtwet worden maximaal gebruikt en zonodig versterkt. Via een herzien, meer gedifferentieerd pachtnormensysteem wordt een meer gevarieerd pachtprijsbeleid mogelijk gemaakt.
6. De werking van de grondbank wordt verruimd door groottenormen voor de inbreng en terugpachting van bedrijven of gedeelten daarvan te laten vervallen en door de erfpachtsvoorwaarden concurrerend te maken met die van gewone pacht. Met het oog op de prijsbeheersing van grond en ten behoeve van het structuur- en landinrichtingsbeleid krijgt de grondbank het voorkeursrecht bij verkoop van niet-verpachte grond in het landelijk gebied. Namens de overheid opereert er maar één koper op de markt voor landelijke eigendommen.

Strukturbeleid

7. Investeringsen in de landbouw worden ondersteund als zij leiden tot:
 - a. het sterker binden van de produktie aan het grondgebied;
 - b. de verbetering van arbeidsvoorwaarden en arbeidsorganisaties;
 - c. een minder snelle toename van de investeringslast per arbeidskracht;
 - d. een vergroting van de mogelijkheden tot aanpassing en omschakeling in het kader van het landbouwbeleid.
8. Samenwerkingsvormen met een koöperatief karakter worden bevorderd; het proces van ongeremde schaalvergroting wordt tegengegaan.
9. Sanering en afvloeiing uit de landbouw wordt beperkt tot een natuurlijk verloop.
10. De afhankelijke positie van boeren en werknemers ten opzichte van de verwerkings- en afzetorganisaties wordt doorbroken via een wettelijke regeling.
11. Stapsgewijze ingrepen in de ruimtelijke struktur van het platteland hebben voorrang boven grootscheepse ruilverkavelingen.
12. Plaats en omvang van de bio-industrie worden geregulementeerd en beperkt. Strenge kontrol op uitbuiting en mishandeling van het dier.

H. Visserij

1. De internationale afspraken over beperking van de visvangst worden nagekomen onder verscherpte internationale kontrol.

2. De bevoorrechting van grotere reders via de regeling ter beperking van de nationale visvangst wordt tegengegaan.
3. Voor typische vissersplaatsen worden gerichte werkgelegenheidsmaatregelen genomen.
4. Er komen gerichte maatregelen die leiden tot verbetering van de likwiditeit van levensvatbare visserijbedrijven.

Hoofdstuk III - Eerlijk delen van het welzijn

A. Welzijnsbeleid

1. Recht op welzijn geldt voor iedereen. Daarom wordt het welzijnswerk erop gericht dat mensen, met name in achterstandssituaties, hulp en mogelijkheden worden geboden hun leef-, werk- en woonsituatie te verbeteren. Daarnaast wordt bevorderd dat mensen door onderwijs, vorming en zelfwerkzaamheid zich kritisch bezig houden met de hen omringende samenleving en daaraan mee vorm geven.
2. Het welzijnswerk moet zich als het ware naast de deur afspelen. Mensen moeten gemakkelijker toegang krijgen tot dit werk en daarvoor verantwoordelijkheid willen dragen. Om dat te bereiken wordt het welzijnswerk anders ingericht.
3. Deze nieuwe wijze van inrichten (herstructureren) krijgt gestalte door het indienen van een kaderwet op het welzijnswerk, waarin het beleid en de wetgeving bij het opstellen van die kaderwet zijn:
 - a. democratisering: het gezamenlijk verantwoordelijk maken van gebruikers, werkers en politieke organen voor de invoering – en wat de particuliere instellingen betreft ook voor het beheer – van het werk;
 - b. decentralisatie: het verhoudingsgewijs tobedelen van meer taken aan de gemeenten (of wijken), die immers het dichtst bij de mensen staan;
 - c. harmonisatie: het op elkaar afstemmen van de taken van rijk, provincies en gemeenten.

Op basis van deze drie uitgangspunten worden gemeenten, provincies en het rijk in samenspraak met de bevolking verplicht welzijnsplannen op te stellen. De financiering daarvan wordt zodanig gegarandeerd dat

op alle niveaus een voldoende voorzieningenpakket ontstaat.

4. Zonder het algemene karakter van het welzijnswerk uit het oog te verliezen, wordt bij de afweging van de verschillende verlangens voorrang verleend aan bepaalde groeperingen, zoals vrouwen en (jeugdige) werklozen en aan bepaalde gebieden, zoals oude wijken en sommige plattelandsstreken. In (ver-)nieuwbouwwijken moeten welzijnsvoorzieningen gelijk oplopen met ruimtelijke voorzieningen.

Kunstbeleid

5. Het kunstbeleid wordt doelbewuster in verband gebracht met andere beleidsterreinen. Dit houdt met name in:
 - a. het toegankelijk maken van de levende kunst voor mensen die hiervoor tot nu toe nauwelijks de kans hebben gekregen;
 - b. het rechtstreeks betrekken van kunstenaars en kunst in de vormgeving van het woon-, werk- en leefklimaat;
 - c. het vergroten van de mogelijkheden voor kunstzinnige vorming en creativiteitsontwikkeling in en buiten de school;
 - d. het uitbreiden van de mogelijkheden voor niet-beroepsmatige kunstbeoefening;
 - e. het verbeteren van de positie van vooral de scheppende kunstenaars, zoals schilders, beeldhouwers, schrijvers, componisten, filmers, fotografen, teneinde hun de kans te geven zich artistiek te blijven ontwikkelen;
 - f. het gratis toegankelijk maken voor minderjarigen gedurende een groot deel van het jaar van alle musea, beheerd door de overheid.

Mediabeleid

6. In het mediabeleid wordt een veelvormige pers gewaarborgd, blijft de omroep vrij van commerciële exploitatie en wordt de STER-reklame geleidelijk afgeschaft. Aanleg en beheer van kabelsystemen zijn taken van de overheid en het verder ontwikkelen van regionale omroepen, opgebouwd uit overzichtelijke eenheden, wordt bevorderd.
Het abonnement op een omroepblad wordt ontkoppeld van het lidmaatschap van die omroep.

Bibliotheekwezen

7. In het kader van de bibliotheekwet wordt meer financiële armslag gegeven voor personeelsbeleid en boekenbezit.

Sportbeleid

8. In het sportbeleid wordt – in samenwerking met de georganiseerde sport – voorrang gegeven aan de sportieve recreatie, ook van de ongeorganiseerden.
Uitwassen in de sportbeoefening worden tegengegaan.
9. Wijziging van huidige transfersysteem is noodzakelijk (voetbal).
10. Er komt een cao voor betaalde sportbeoefenaars.
11. De overheid zorgt in nauwe samenwerking met de federatie van hengelsportverenigingen voor voldoende goed en schoon viswater t.b.v. de ca. 1 miljoen hengelaars.
12. Er komt één publiekrechtelijk visdokument.

Jeugdbeleid

13. In het jeugdbeleid zijn de bevordering van de eigen verantwoordelijkheid en maatschappelijke zelfstandigheid richtsnoer. Jongeren worden in staat gesteld op te komen voor hun eigen woon-, werk-, leer- en leefsituatie. De kinderbescherming wordt opgenomen in het jeugdwelzijnsbeleid.
14. De kinderopvang wordt wettelijke geregeld. Voor subsidiëring van alle kindercentra komt één rijksregeling, de ouderbijdrage wordt geheven naar rato van het gezinsinkomen van ouders/verzorgers. Er moet relatie worden gelegd, inhoudelijk en organisatorisch, tussen alle vormen van kinderopvang en het kleuter- en basisonderwijs; tijdens de desbetreffende opleidingen van alle werkers in bovengenoemde werksoorten dient hieraan aandacht te worden geschonken.

Bejaardenbeleid

15. Bejaarden worden in staat gesteld zo lang mogelijk in hun eigen omgeving te blijven wonen. De (ambulante) dienstverlening wordt daarop afgestemd. Bejaardenoorden en bejaardenwoningen worden zo mogelijk zo gesitueerd dat bejaarden in of nabij hun eigen woonbuurten kunnen blijven. Bejaarden krijgen zeggenschap in de instellingen waarin zij verblijven. Bejaarde paren moeten in staat worden gesteld bij elkaar te blijven ook als een der partners geestelijke en/of lichamelijke verzorging nodig heeft.

Gehandicaptenbeleid

16. De belangenorganisaties worden daadwerkelijk betrokken bij het vaststellen van het gehandicaptenbeleid; daartoe in staat gesteld door overheidssubsidie. De bouw van zelfstandige woonvormen voor ge-

handicapten, aanpassing van verkeersvoorzieningen, alsmede de totstandkoming van een landelijke parkeer-ontheffing voor gehandicapten, worden bevorderd. Er komen bindende voorschriften voor de inrichting van openbare gebouwen en voorzieningen ter bevordering van de toegankelijkheid voor de gehandicapten.

Woonwagengebeleid

17. Woonwagengebewoners maken deel uit van onze samenleving: hun maatschappelijk isolement wordt doorbroken. In zo'n beleid past het in stand houden of aanleggen van behoorlijk uitgeruste, kleine woonwagencentra, die niet in een uithoek van de gemeente worden gesitueerd.
De huisvesting in woonwagens wordt gelijkgesteld met andere huisvesting en ondergebracht bij het ministerie van volkshuisvesting.

Culturele minderheden

18. Het beleid met betrekking tot culturele minderheden gaat uit van het recht op beleven van eigen culturele waarden. Het deelnemen aan het politieke, bestuurlijke en maatschappelijke leven in Nederland wordt bevorderd, b.v. door migrantenraden, inspraakorganen, voorlichting.

Oorlogsslachtoffers

19. Voor alle oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en van de bezetting worden vergelijkbare regelingen getroffen, die moeten uitmonden in een pensioenregeling voor vervolgd.

Emancipatie van de vrouw

20. De overheid stimuleert en subsidieert activiteiten, die

gericht zijn op de emancipatie van de vrouw.

B. Onderwijsbeleid

1. Onderwijs en vorming moeten de middelen verschaffen om op eigen benen te leren staan, inzicht te geven in de inrichting van de maatschappij inclusief de rol van personen en groepen daarin en te leren daaraan actief deel te nemen en mee vorm te geven aan de samenleving.
2. Uitgangspunt van het te voeren beleid is, dat onderwijs en vorming gemeenschapsvoorzieningen zijn, die in principe ten laste van de algemene middelen komen, zeker voor de leerplichtigen.
3. Omdat mensen verschillende talenten hebben en in verschillende omstandigheden verkeren, verdienen gerichte maatregelen de voorkeur boven globale. Extra financiële middelen worden beschikbaar gesteld voor groepen die zijn achtergesteld.
4. Naast kennisverwerving moet in het onderwijs een belangrijke plaats worden ingeruimd voor sociale, lichamelijke en kulturele vorming.
5. Integratie van kleuter- en basisonderwijs wordt voortgezet. Invoering van de wet op het basisonderwijs (voor 4-12 jarigen) wordt met kracht bevorderd, gelijk met de omvorming van Pedagogische Akademie en Kleuterleidstersopleidingsschool tot een nieuwe opleiding voor het onderwijs.
Tevens wordt gewerkt aan een integratie van buitengewoon en gewoon basis onderwijs. De her- en bijscholing van leerkrachten wordt wettelijk verplicht.
6. In het algemeen wordt gestreefd naar het terugbrengen van de gemiddelde groepsgrootte in het basisonderwijs tot 24 voor jonge leerlingen (4-8 jaar) en tot 30 voor oudere leerlingen.

7. Het funderend onderwijs (tot 16 jaar) geniet voorrang.
8. Gestreefd wordt naar het verleggen van de keuze die verstreckende gevolgen heeft voor verdere opleiding en beroep naar 15 à 16 jaar.
Een landelijk netwerk van plaatselijke of regionale schoolbegeleidingsdiensten wordt ontwikkeld.
9. Wanneer de experimenten daartoe aanleiding geven, wordt een wet op de middenschool ingediend.
10. Gestreefd wordt naar kleinere scholen bij het voortgezet onderwijs.
11. Gebouwen van bijzondere scholen die tot stand zijn gekomen met gemeenschapsgelden worden in eigendom overgedragen aan de gemeentelijke overheid.
12. In een vrij onderwijsbestel bepalen de betrokkenen zelf de richting van het onderwijs op grond van levensovertuiging en maatschappijvisie. De openbare school vormt als een school voor allen, ongeacht hun levens- en wereldbeschouwing, een wezenlijk onderdeel van dat bestel.
13. Schoolbesturen, school- en ouderraden van openbare en bijzondere scholen worden democratisch samengesteld. Ouderkommissies worden verplicht gesteld; de bevoegdheden met taakomschrijving worden verruimd en duidelijk in de wet omschreven.
14. Bij het opstellen van schoolwerkplannen worden leerkrachten ouders, niet-onderwijs gevend personeel en – zo mogelijk – leerlingen betrokken. Ouderparticipatie en samenwerking tussen school en buurt worden bevorderd.
15. Het beroepsbegeleidend onderwijs en het vormingswerk voor werkende jongeren zullen ieder op hun wijze en

met gebruikmaking van elkaars specifieke deskundigheden en andere onderwijsvormen het participatie-onderwijs moeten ontwikkelen.

Voor meisjes wordt de mogelijkheid om beroepsbegeleidend onderwijs te volgen gelijkgesteld aan die voor jongens.

Experimenten met streekcentra voor werkende jongeren worden uitgebreid.

16. Gestreefd wordt naar deelname voor allen aan het onderwijs tot 18 jaar. De wijze waarop en het tempo waarin dit moet gebeuren is afhankelijk van de ervaringen die worden opgedaan met gedeeltelijke leerplicht en het parttime onderwijs en van ontwikkelingen in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs.
17. De rechten en plichten van stagiaires, de onderwijsbegeleiding tijdens de stage en de toewijzing van stageplaatsen worden wettelijk geregeld.
18. Ingediend wordt een wet op het hoger onderwijs die een grote variatie van studieprogramma's mogelijk maakt, die de integratie tussen wetenschappelijk onderwijs en hoger beroepsonderwijs verzekert en die de opleiding van leerkrachten regelt.
19. Het invoeren van studentenstops is alleen aanvaardbaar als dit berust op betrouwbare cijfermatige ramingen van de maatschappelijke behoefte en als dit gepaard gaat met een actief overheidsbeleid, gericht op capaciteitsuitbreiding van studierichtingen, waaraan maatschappelijke behoefte bestaat, goede voorlichting en het voorzien in opleidingsalternatieven.
20. Het studiefinancieringssysteem gaat uit van 3 elementen:
 - a. een basisbedrag voor iedereen, onafhankelijk van het ouderlijk inkomen;
 - b. een aanvulling hierop, afhankelijk van de hoogte van

- het ouderlijk inkomen of eigen inkomen;
- c. waar nodig een rentedragende lening, bij voorkeur bij de overheid. Afbetaling vindt plaats o.a. in relatie tot later verdiend inkomen.
21. De democratisering van het bestuur van universitaire instellingen wordt gehandhaafd en waar nodig verbeterd.
Voor het hoger beroepsonderwijs wordt een vergelijkbare democratisering doorgevoerd.
22. Jaarlijks wordt een wetenschapsplan ingediend, waarin ook het onderzoek van het bedrijfsleven wordt betrokken.
23. Gepoogd moet worden universitaire onderzoeken op elkaar af te stemmen en meer te richten op het oplossen van maatschappelijke problemen, zoals milieuvervuiling, alternatieve energie, etc.

Permanente edukatie

24. Wettelijke regelingen worden tot stand gebracht, in het kader van een samenhangend edukatief beleid, om iedereen, ongeacht leeftijd, in of buiten werktijd, de kans te geven zich te vormen, te ontwikkelen, bij- en om te scholen, eventueel naast haar of zijn beroep, met voorrang van hen die nooit in de gelegenheid zijn geweest om een opleiding te volgen.
25. Voorrang wordt gegeven aan de ontwikkeling van plaatselijk edukatief werk en van de open school, die bestaande voorzieningen voor verdere scholing en vorming na de eerste onderwijsweg op elkaar afstemt en eventuele nieuwe aanbiedt. Hierbij wordt de mogelijkheid van betaald edukatief verlof bestudeerd en beproefd.

TOT SLOT: Van Kemenade moet (na)blijven om zijn werk af te maken.

C. Gezondheidszorg

Naar een nationale gezondheidszorg:

1. De gezondheidszorg wordt genationaliseerd; de farmaceutische industrie en de apotheken worden gesocialiseerd.
2. Omdat deze doelstellingen niet van de ene dag op de andere kunnen worden verwezenlijkt, wordt intussen het navolgende beleid tot uitvoering gebracht:
 - a. het vaststellen van verstrekkingen en diensten;
 - b. het erkennings- en vestigingsbeleid van medici en van andere beoefenaren van met de gezondheidszorg samenhangende beroepen;
 - c. het vaststellen van normen voor omvang, kwaliteit en spreiding van instellingen van gezondheidszorg;
 - d. het in dienstverband nemen van medici onder het handhaven van de mogelijkheid van vrije artsenskeuze;
 - e. het wijzigen van de bedrijfsgeneeskundige diensten, zodat deze niet meer in dienstverband staan van de ondernemingen maar van de overheid.
3. Voorrang wordt gegeven aan de z.g. 1e lijnszorg: bouw van wijkgezondheidscentra, uitbreiding aantal huis- en tandartsen, wijkverpleegkundigen, ziekenverzorgeren, bejaardenhelpers, gezinsverzorgeren en tandheelkundige hulpkrachten (e.e.a. in nauwe samenwerking met andere welzijnsvoorzieningen). De samenwerking tussen de werkers in de 1e lijnszorg wordt bevorderd. Psycholoog en psychotherapeut worden opgenomen in de 1e lijnszorg, te betalen door ziekenfonds, c.q. ziektekostenverzekering.
4. De algemene volksverzekering voor gezondheidszorg wordt zo spoedig mogelijk ingevoerd.
Aan medewerkers, die niet bereid zijn werkzaam te zijn

ter uitvoering van deze volksverzekering kan de vestigingsvergunning worden onthouden.
De verstrekkingen omvatten tenminste het huidige ziekenfondspakket, ook die waarvoor thans veelal aanvullende verzekeringen worden afgesloten bij ziekenfondsen, de diensten van kruisorganisaties, en geboorteregelingsadviezen.

Voorkomen is beter dan genezen.

5. Voorrang wordt gegeven aan het voorkómen van ziekten.
6. Gezondheidsvoorlichting en -opvoeding worden sterk uitgebreid.
7. Bevolkingsonderzoek, gericht op de vroege opsporing van ziekten, wordt ruimer toegepast.
8. Tandheelkundige zorg voor kinderen wordt uitgebreid, onder meer door aanstelling van hulpkrachten.
Fluoridering van het drinkwater ter bescherming van gebitten wordt mogelijk gemaakt. Aan bezwaarden wordt tegen dezelfde kosten ongefluorideerd drinkwater gemakkelijk beschikbaar gesteld.
9. Door het oprichten van krisiscentra en dagverblijven wordt opname in een psychiatrisch ziekenhuis zoveel mogelijk voorkomen.
10. Er komt een kwaliteitskontrolé op medische verrichtingen.
Het medisch tuchtrecht wordt afgeschaft en vervangen door het oordeel van de gewone rechter.
11. Het wordt verboden om aan voedingsmiddelen van mens of dier stoffen toe te voegen die een schadelijke invloed kunnen uitoefenen op mens, dier of milieu. Toegevoegde stoffen moeten de kwaliteit verbeteren.

12. De warenwet en de vleeskeuringswet worden afgestemd op de eisen van de volksgezondheid.

Beter en goedkoper

13. Voorrang wordt gegeven aan de bouw van kleinschalige voorzieningen t.b.v. de geestelijke volksgezondheidszorg.
14. Strenger toezicht op de kwaliteit en prijs van geneesmiddelen en medische apparatuur wordt ingevoerd, evenals strenger toezicht op de verstrekking van geneesmiddelen op doktersvoorschriften en op beperking van de vrije verkoop van geneesmiddelen. Daartoe wordt o.a. de z.g. Regeling en Klapper (hiermee wordt bedoeld de lijst van voorwaarden en merken geneesmiddelen, die door de arts voor rekening van het ziekenfonds mogen worden voorgeschreven) dwingend voorgeschreven en het aantal daarin opgenomen geneesmiddelen drastisch beperkt.
15. In het kader van de algemene volksverzekering gezondheidszorg worden geneesmiddelen en andere goederen centraal door de overheid ingekocht.
16. Totdat de wet algemene volksverzekering voor gezondheidszorg in werking treedt, worden uitsluitingen van bepaalde risico's in particuliere ziektekostenpolissen bij de wet verboden en extra premies voor bepaalde risico's gebonden aan aanvaardbare grenzen
17. De ziekenfondstarieven worden uniform. Alternatieve geneeswijzen kunnen worden opgenomen in het ziekenfondspakket.
18. Ziekenfondsen moeten eigen instellingen kunnen exploiteren (b.v. apotheken).

Inspraak ook hier:

19. Gekozen gemeenschapsorganen krijgen overwegende invloed op de samenstelling van besturen van instellingen. De werkers en de gebruikers worden betrokken bij het binnen de instellingen te voeren beleid.
20. De erkenning en bescherming van de rechten van patiënten worden wettelijk geregeld. De wijziging van de krankzinnigenwet wordt daarmee in overeenstemming gebracht.
21. Ziekenfondsen worden hervormd tot organisaties van gebruikers en worden belast met uitvoering van de algemene volksverzekering voor gezondheidszorg.
22. Maatregelen worden getroffen om het classesysteem in ziekenhuizen en verpleeghuizen op te heffen.
23. De strafbaarstelling van zwangerschapsonderbreking door artsen wordt opgeheven. De zelfde regels en waarborgen gelden als voor iedere andere medische ingreep. De vrijheid van beslissing door de vrouw wordt gewaarborgd. De kosten van abortus en sterilisatie worden opgenomen in het ziekenfondspakket.
24. Het wordt mogelijk dat ongeneeslijke patiënten weigeren mee te werken aan een onnodige verlenging van het stervensproces, hetzij bij levenstestament, hetzij door een mondelinge verklaring tegenover de arts in het bijzijn van getuigen.

Hoofdstuk IV - Eerlijk delen van de ruimte

A. Ruimtelijke ordening

1. Aan versterking en (her)inrichting van de steden wordt, o.a. gericht op behoud van oude stadskernen, voorrang gegeven door inzet van voldoende mankracht, wettelijke instrumenten en financiën.
2. De bevolkingsoverloop wordt zoveel mogelijk beperkt door een grootscheepse aanpak van woning- en wijkverbeteringen en door verbetering van sociaal- en kulturele voorzieningen en het openbaar vervoer.
Alleen waar nodig vindt sloop plaats, met zo snel mogelijk daarna vervangende, betaalbare nieuwbouw. Wanneer sloop noodzakelijk is, worden sloop en vervangende nieuwbouw als één project opgezet, behandeld en uitgevoerd.
3. Voorzover de verhuisstroom uit de grote steden of de randstad niet geheel kan worden teruggedrongen, vindt de opvang ervan plaats in groeikernen en steden in de directe omgeving. In deze groeikernen en steden die voorzien worden van een goed ontwikkeld openbaar vervoer, wordt een behoorlijke eigen werkgelegenheid gecreëerd.
De centrale open ruimte in de randstad blijft gespaard.
4. Om de verplaatsingsbehoefte te beperken, worden wonen, werken en voorzieningen beter op elkaar afgestemd.
De woonruimtetwet wordt vervangen door een landelijk geldende huisvestingswet, regionaal toe te passen, t.b.v. een zowel plaatselijke als regionale rechtvaardige verdeling van woonruimte en het voeren van een ruimtelijk beleid.

5. Regionale achterstanden en ongelijkheden op sociaal-ekonomisch gebied of in het voorzieningennivo worden verminderd, o.a. door een sociaal verantwoord en op overleg met betrokkenen gebaseerd spreidingsbeleid, passend in het inrichtingsbeleid, met een sterkere nadruk op de vestiging van nieuwe rijksdiensten, nieuwe overheidsbedrijven of vestigingen ervan en partikuliere bedrijven in sociaal-ekonomisch zwakke gebieden.
6. De leefbaarheid van kleine woonkernen wordt zo goed mogelijk gewaarborgd. Daarin past de mogelijkheid tot beperking van de vestiging van nieuwkomers via het woonruimte(verdelings)beleid en tot de vaststelling van een maximale uitbreiding van het woningbestand naar kategorie (gesubsidieerde en vrije-sektor-bouw) in een bepaalde periode. Getalsnormen voor voorzieningen worden zonodig verlaagd. Er wordt meer gebruik van mobiele voorzieningen gemaakt.
Voor het tegengaan van vergrijzing van kleine kernen is het noodzakelijk dat met lokatiesubsidie sociale woningbouw voor de aanwas van de eigen bevolking wordt mogelijk gemaakt.
7. Bestaande natuurgebieden worden in stand gehouden en nieuwe ontwikkeld. De nota's nationale parken, nationale landschapsparken en relatie landbouw-natuurbehoud leiden tot het indienen van de land-inrichtingswet, waarin beheer, gebruik en (her)inrichting van de landelijke ruimte beter wordt geregeld.
Er komt een voorkeursrecht voor de overheid voor m.n. aangewezen natuurgebieden en andere gebieden waarvan de verwerving op basis van een ontwerp-landinrichtingsplan nodig is.
8. Waddenzee en Waddeneilanden, Lauwersmeer, Oosterschelde en Biesbosch worden beschermd natuurgebied. Inpoldering van de Markerwaard vindt niet plaats voordat de noodzaak is aangetoond.

9. Het bouwen en bezitten van tweede woningen wordt tegengegaan en alleen via een speciale vergunning toegestaan volgens van overheidswege gestelde voorschriften.
10. Waar het natuurlijk milieu de aanleg van recreatie-woningen verdraagt, komt het beheer in handen van niet winst-beogende instellingen en is uitsluitend huur voor beperkte termijn mogelijk.
11. Er komen voorschriften voor en een betere controle op het beheer van de openluchtrecreatievoorzieningen t.a.v. prijs, toegankelijkheid en onderhoud.
12. De grond wordt geleidelijk in gemeenschapshanden gebracht door verruiming van de verwervingsmogelijkheden en een verwervingsbeleid. Uitgifte vindt alleen plaats in erfpacht; er komt een landelijk financieringssysteem.
13. Voor het beheer van de grond komen er wettelijke, landelijke normen, die naar de regio toe kunnen worden uitgewerkt door de (nieuwe) provincies. Naast de gemeentelijke komen er provinciale grondbedrijven voor plangebieden, die op het terrein van meer gemeenten gelegen zijn.
14. De onteigeningsmogelijkheden worden verruimd. De procedures worden verkort.
15. De besluitvorming wordt gedemokratisiseerd en de politieke beheersing van het ruimte-gebruik wordt versterkt, o.a. door:
 - a. in de ruimtelijke ordening de mogelijkheid van inspraak bij de totstandkoming van plannen uitdrukkelijk te regelen zodanig dat de inrichting van van de directe woonomgeving in sterke mate bepaald kan worden door de bewoners, onder inkorting van de beroepsprocedures, met handhaving van een be-

- roep op de Kroon. Adviserende en beslissende organen worden verplicht afwijkingen van inspraak-resultaten te motiveren;
- b. bestemmingsplannen voor de bebouwde kom dwingend voor te schrijven en aan een maximum geldigheidsduur van vijftien jaar te binden;
 - c. streekplannen voor andere overheidslichamen een bindend karakter te geven;
 - d. het misbruik van artikel 19 wet ruimtelijke ordening tegen te gaan en het gebruik aan strikte regels te binden, waarbij informatie aan en de inspraak van de bevolking verzekerd worden.

B. Verkeer en Waterstaat

Openbaar en partikulier vervoer

1. Een totaal vervoersbeleid wordt ontwikkeld, waarin partikulier en openbaar vervoer (incl. luchtvaart) een plaats krijgen.
2. Aan het verder ontwikkelen van een geïntegreerd systeem van openbaar vervoer wordt voorrang gegeven door: vrije banen, voorrang op overig verkeer, auto-vrije en -arme zones, nieuwe verbindingen, het doorvoeren van een zodanig systeem van minimum-frekwenties, dat ook kernen in minder dichtbevolkte gebieden goed bereikbaar blijven.
3. Het gebruik van openbaar vervoer wordt gestimuleerd door de tarieven zo laag mogelijk te houden. De mogelijkheid van gratis openbaar vervoer wordt serieus onderzocht om na te gaan of uiteindelijk de kosten geheel, i.p.v. zoals nu voor 50% uit de algemene middelen dienen te worden gefinancierd en of dit een wezenlijke bijdrage vormt voor de verdere ontwikkeling van het openbaar vervoer. Gestreefd wordt naar invoering van gezinskaarten.

4. Het bijpassen door de regering in de tekorten van het stedelijk openbaar vervoer mag niet leiden tot het ontnemen van de gemeentelijke zeggenschap over het vervoersbeleid ter plekke.
5. Gemeenten, die openbaar-vervoer-bevorderende maatregelen nemen, worden hiertoe financieel in staat gesteld.
6. Verder wordt voorrang gegeven aan voetgangers en fietsers door: meer fietspaden en doorgaande fietsroutes, lagere maximum-snelheden in woonbuurten met voorrang voor fietsers en voetgangers (incl. schoolkinderen) of woonerfoplossingen, verdergaande scheiding van verkeerssoorten.
7. Aanleg van wegen wordt beperkt; het onderhoud niet in verband met de verkeersveiligheid. Het Rijkswegenfonds wordt afgeschaft.
Er komt een nationale vervoersrekening die inzicht geeft in alle kosten en baten van alle vormen van verkeer en vervoer. Het toerekenen van de hieruit voortvloeiende lasten wordt begrensd door de aanwezigheid van kwalitatief goede openbaar-vervoersverbindingen.
8. De versnipperde wetgeving wordt samengebracht in een wet openbaar vervoer.
9. Strengere voorschriften worden uitgevaardigd voor de veiligheid en tegen de geluidshinder van het gemotoriseerd verkeer en de soort en hoeveelheid van energieverbruik.

TOT SLOT: De maximum-snelheden blijven: vlug, veilig en voordelig.

Zee- en luchthavens

10. Gezien de toenemende betekenis van ruimtetekort en

milieu-overlast, is een beheerste ontwikkeling van de groei van zeehavens en luchtvaart onvermijdelijk.

11. Er komt een nationaal plan voor de ontwikkeling en spreiding van activiteiten van onze zeehavens en de daarop gerichte industriële bedrijvigheid, rekening houdend met de milieu-overlast.
12. Het Europese luchtvaartverkeer wordt – via internationaal overleg – beperkt door uitbreiding van het Europese railnet. Getracht wordt te komen tot een Europees systeem van openbaar vervoer van personen en goederen.
13. De grens van de te benutten capaciteit van Schiphol wordt bepaald door de aanvaardbaarheid van de met de ontwikkeling van Schiphol gepaard gaande geluidshinder i.v.m. wonen en werken. Het aantal regionale vliegvelden wordt beperkt.
14. De aanleg van een aanvullende nationale luchthaven kan slechts worden overwogen indien in het kader van een totaal vervoersbeleid en na het bereiken van een maximale efficiency in het luchtverkeer behoefte bestaat aan meer vliegbewegingen dan Schiphol en de regionale luchthavens op grond van de gestelde normen kunnen verwerken. Zowel voor het intereuropese als voor het intercontinentale luchtvervoer moet op Europese schaal gedacht worden. Het bestaan van een eigen nationale luchtvaartmaatschappij is daaraan ondergeschikt.
15. Nederland bevordert krachtig het bereiken van internationale regelingen tegen geluidshinder veroorzaakt door vliegtuigen. Voor supersonische vliegtuigen worden geen landingsrechten gegeven.

Waterhuishouding

16. De waterschappen worden aan een meer democratische controle onderworpen, waar mogelijk gaan de taken van de waterschappen over naar de nieuwe provincies, waardoor de zeer uiteenlopende normen en heffingen voor het beheer van de waterhuishouding worden herzien.
17. Verzwaring van rivierdijken wordt slechts in het aller noodzakelijkste geval toegestaan in verband met belangen van milieu en landschap.
18. Het aantal motorboten in watersportcentra wordt afgeremd door invoering van een vaarbewijs, maximumsnelheden en een progressief werkende vaar-belasting. In rust- en stiltegebieden worden motorboten verboden. Verkoop van oevergebieden aan partikulieren wordt verboden.
19. De overheid tracht gezamenlijk met de andere landen rond de Noordzee een beleid te voeren m.b.t. de delfstoffenwinning, afvallozing, visserij, zeescheepvaart en de bouw van kunstmatige eilanden. De bouw van industrie-eilanden in de Noordzee wordt tegengegaan.

C. Milieu

1. Vervuiling wordt zoveel mogelijk voorkomen en verminderd door uitbreiding van wettelijke voorschriften en toepassing van de best mogelijke technische middelen, alsmede het zgn. standstill-beginsel (wat schoon is moet schoon blijven). Produktie wordt belast met de vervuilingskosten.
2. Er komt een geïntegreerde milieuwetgeving. Milieu-effekt-rapportage wordt wettelijk verplicht.

3. Gegevens over aard en omvang van lozingen worden openbaar. Behalve normen per lozing komen er normen per gebied om opeenhoping van vervuiling tegen te gaan. Lozing van sommige stoffen (de zgn. zwarte lijst) wordt verboden. De hinderwet wordt in dezelfde zin verruimd en gemoderniseerd.
4. Vergunningenprocedures worden op elkaar afgestemd, verkort en verbeterd.
5. Van reststoffen worden, zo mogelijk, nieuwe produkten gemaakt. Onderzoek daartoe wordt bevorderd.
6. Produktie van goederen die een grote aanslag pleegt op schaarse grondstoffen, wordt beperkt. Milieu-vriendelijke produktie wordt bevorderd. Vervuilende produkten en produktiewijzen worden verboden, zodra milieuschone produkten en/of produktiewijzen beschikbaar zijn.
7. Nederland bevordert krachtig het bereiken van internationale regelingen voor grensoverschrijdende milieu-verontreiniging. Internationaal overeengekomen normen worden beschouwd als minimum-normen.
8. Lagere overheden worden verplicht voor daarvoor in aanmerking komende gebieden rampenplannen op te stellen en te publiceren.
9. Terwille van een actief opsporingsbeleid worden meer mensen en middelen beschikbaar gesteld en wordt de wetgeving ten aanzien van milieu-delikten verbeterd.
10. Er komt een wet op de bodembescherming. Opgesteld wordt een struktuurschema voor ontgroningen.
11. In kwetsbare natuurgebieden worden boringen, anders dan voor drinkwater, verboden.

12. De waterverontreinigingsbijdrage wordt gekoppeld aan het waterverbruik. Gestreefd wordt naar een uniform drinkwatertarief in Nederland.
13. De normen voor thermische vervuiling worden verscherpt. De ontwikkeling van stadsverwarming wordt bevorderd.
14. Er komt een beperking van het fosfaatgehalte in wasmiddelen en een verbod op toevoeging van schadelijke smaak- en kleurstoffen aan voedingsmiddelen.
15. Wettelijke voorschriften worden uitgevaardigd voor het bezigen van verpakkingen. Eenmalige verpakkingen kunnen extra worden belast (met name blik voor limonades en bier). Gekleurd en/of bedrukt keuken- en toiletpapier wordt verboden. Statiegeld of glasverpakkingen wordt weer ingevoerd. Spuitbussen die het milieu aantasten worden geleidelijk verboden.
16. Het houden van autorally's in woonwijken en natuurgebieden wordt verboden.

TOT SLOT: De Rijn wordt weer rein.

D. Energie

1. Gestreefd wordt naar een zo groot mogelijke beperking van het energieverbruik.
2. De opwekking van energie anders dan door middel van verbranding van fossiele brandstoffen of door middel van kernreactoren, wordt ter hand genomen zodra de resultaten van versterkt wetenschappelijk onderzoek dit wettigen. Dit wetenschappelijk onderzoek wordt allereerst gericht op energiebesparing zowel door besparing op het gebruik door de konsument als door verhoging van het rendement bij de opwekking en het transport.

Daarnaast wordt onderzoek op het gebied van alternatieve energiebronnen krachtig ondersteund en gestimuleerd.

3. Er worden geen nieuwe kernenergiecentrales gebouwd.
4. Kalkar en U.C.N. (Ultra Centrifuge Nederland) mogen geen vervolg hebben.
5. De overheid heeft een meerderheidsbelang bij exploratie en exploitatie van bronnen van fossiele brandstoffen. Partikuliere ondernemingen die hierbij worden ingeschakeld, krijgen een passende beloning. De baten van de winning van bodemschatten komen geheel ten goede aan de gemeenschap.
6. Het beheer van elektriciteitscentrales moet volledig overgaan in handen van de landelijke overheid. De distributie kan worden overgelaten aan regionale of gemeentelijke energiebedrijven. De tarieven voor gas, water en licht worden landelijk uniform.

E. Volkshuisvesting

1. Het volkshuisvestingsbeleid heeft ten doel het verwerken van:
 - a. het recht op kwalitatief goede, zelfstandige en betaalbare huisvesting voor iedereen van 18 jaar en ouder;
 - b. medezeggenschap van bewoners over hun woning en directe woonomgeving;
 - c. rechtvaardige verdeling van de woonruimte en de woonlasten.
2. Ongerechtvaardigde verschillen in de positie van de huurders en eigenaar-bewoners, met name t.a.v. kwaliteit van de woning, zeggenschap en woonkosten worden opgeheven door:

- a. het opzetten en ondersteunen van voldoende experimenten met nieuwe vormen van gemeenschappelijk beheer en -eigendom, die met name voor de laagst-betaalden van belang kunnen zijn;
 - b. uitbreiding van de zeggenschap en rechten van de huurders;
 - c. het wegnemen van niet te rechtvaardigen verschillen in financieel voordeel zowel tussen huren en kopen van woonruimte als binnen de koopsector;
 - d. maatregelen waardoor ook lager betaalden een woning kunnen kopen (b.v. Beschut Eigen Woning-bezit);
 - e. prijsbeheersing van alle onroerend goed waarbij excessieve transaktiewinsten worden tegengegaan.
3. Zolang aan deze voorwaarden niet is voldaan, wordt het percentage koopwoningen binnen de nieuwbouw niet uitgebreid. De regering heeft de plicht voor een voldoende aanbod van huurwoningen te zorgen. De stadsvernieuwing wordt met kracht voortgezet.
 4. Het woonrecht voor jongeren gaat in op het 18e jaar. Ingespeeld wordt op verlangens van diegenen, die in alternatieve leefgemeenschappen willen leven.

Eerlijk delen van woonlasten

5. Een betere relatie wordt gebracht tussen woonlasten, kwaliteit van de woning en draagkracht door:
 - a. het huurwaardeforfait voor eigen woningen te verhogen en progressief te maken;
 - b. het vaststellen van een minimum-percentages, dat iedereen van zijn inkomen moet verwonen, waarbij dat deel van de opbrengst dat niet voor exploitatie behoeft te worden aangewend, ten goede komt aan de gemeenschap;
 - c. het doorvoeren van een sterkere verscheidenheid in de objectsubsidies en verbetering van het systeem

- van individuele huursubsidies, waarbij de achterstelling van alleenstaande jongeren ongedaan wordt gemaakt, alsmede het geven van een wettelijke grondslag daaraan;
- d. de jaarlijkse huurverhogingen in relatie te brengen met de kwaliteit van de woning en de trendmatige gemiddelde ontwikkeling van inkomens en prijzen en de afwijkingen boven de trend aan een maximum-percentage te binden.
6. Subsidie voor koopwoningen wordt gekoppeld aan het inkomen van de koper en gebonden aan een maximum-inkomensgrens. Bij het verlenen van een hypotheekgarantie wordt het inkomen van de werkende echtgeno(o)t(e) mede in beschouwing genomen.

Demokratisering en beheer

7. De positie van de huurder wordt versterkt door exploitatie- en beheersvoorschriften voor partikuliere huurwoningen, door de bevordering van de totstandkoming van bewonersraden per complex, door vergoeding bij vertrek van in overleg met de verhuurder aangebrachte verbeteringen, door verbeterde bepalingen t.o.v. huurovereenkomsten en door verbetering van de huurbescherming door algemene toepassing van de regel "koop breekt geen huur".
8. De positie van de koper van een eigen huis wordt beschermd door wettelijke bepalingen voor koop- en hypotheekovereenkomsten. Dit houdt o.a. in, dat woningen pas in eigendom kunnen overgaan wanneer er een notariële akte is gepasseerd nadat de notaris een onafhankelijk taxatierapport heeft doen opstellen en de koper ter inzage heeft gegeven en deze 14 dagen bedenktijd heeft gehad.
- De huidige huuradvieskommissies worden gereorganiseerd en krijgen mede tot taak voor te lichten over problemen rond koop en beheer van eigen woningen.

9. Woningstichtingen worden omgezet in verenigingen wanneer de meerderheid van de bewoners dat wenst. Woningbouwverenigingen worden alleen als instelling toegelaten, wanneer alle bewoners het recht krijgen daarvan lid te worden.
Waar dat nodig is voor het realiseren van medezeggenschap over woningen en directe woonomgeving wordt het bezit van korporaties herverkaveld.
10. Gemeente- en korporatiewoningen worden, behalve in speciaal te regelen uitzonderingssituaties, niet aan particulieren verkocht. Woningwetwoningen worden in geen geval verkocht.
11. Gemeenten worden in staat gesteld een actief aankoopbeleid van partikuliere huurwoningen te voeren, alsmede van eigen woningen in stadsvernieuwingsgebieden als de uitvoering van plannen dat vereist. De overheid krijgt t.a.v. deze woningen het voorkeursrecht. Voorzover daarvan geen gebruik wordt gemaakt, heeft de huurder het recht van voorkeur. De verkoop ervan wordt aan een vergunning gebonden, aan het verlenen waarvan voorwaarden kunnen worden verbonden t.a.v. prijs en te verrichten werkzaamheden. De gemeente of woningbouwcorporatie krijgt een voorkeursrecht en koopplicht t.a.v. eigen woningen die met overheidssteun zijn gebouwd en die ter verkoop aangeboden en leeg opgeleverd worden. De prijs wordt afgeleid van de oorspronkelijke prijs door middel van toepassing van de prijsindex, waarbij rekening wordt gehouden met de uitgekeerde subsidies en de onderhoudstoestand. De verkoper krijgt in de regio waar hij na verhuizing gaat werken, voorrang bij de aankoop van een andere woning tegen een op dezelfde wijze berekende prijs. Subsidies voor woningverbetering worden slechts verstrekt onder bepalingen die speculatie tegengaan.

12. De woonruimtetwet wordt gemoderniseerd. De mogelijkheid van toepassing wordt verruimd tot alle categorieën woningen.
13. De bevoegdheid van de gemeenten om het splitsen van panden in appartementen te verbieden, wordt uitgebreid tot alle woningen. Splitsing kan ook verboden worden in het belang van een goede woonruimte-verdeling.

Bouwproductie

14. Meer verscheidenheid wordt aangebracht in woonvorm, grootte en indeling van de woningen op basis van het woningbehoeften onderzoek.
15. Door een verbeterde behoeftenraming en meerjaren-planning op basis van het struktuuronderzoek in de bouw, worden bouwprogramma's – ook regionaal – opgesteld, waarop het aantal in dienst zijnde (en op te leiden) bouwvakkers wordt afgestemd.
16. Er komen waarborgen voor beter onderhoud van het woningbestand.
17. De monopolievorming in de bouw wordt bestreden. De regels van aanbesteding worden herzien. Projekt-ontwikkeling e.d. wordt aan strikte regels onderworpen.

F. Monumentenzorg

Het restauratiebeleid moet erop gericht zijn dat:

- a. de door vroegere generaties aangebrachte (nu historische) elementen gehandhaafd blijven en toekomstige generaties noodzakelijke, eigentijdse elementen kunnen toevoegen;
- b. monumentale gebouwen die na restauratie hun oorspronkelijke bestemming niet kunnen her-

- krijgen, optimaal gaan functioneren in de maatschappij en wanneer ze met gemeenschapsgeld worden gerestaureerd, na herstel aan die gemeenschap worden teruggegeven;
- c. woonpanden slechts worden gerestaureerd, wanneer de woonlasten betaalbaar blijven voor de aanwezige bewoners;
 - d. waardestijgingen van met gemeenschapsgelden gerestaureerde panden niet tot financieel voordeel van de eigenaar mogen leiden.

Hoofdstuk V - Eerlijk delen van de macht

A. Bedrijfsdemokratie

1. Ieder bedrijf of iedere bedrijfsvestiging met meer dan 25 werknemers wordt verplicht een ondernemingsraad in te stellen.
Ook voor bedrijven met minder dan 25 werknemers moet een wettelijke regeling komen, waarin voor deze werknemers overeenkomstige zeggenschapsrechten zijn vastgelegd.
2. In ondernemingen waar een Raad van Kommissarissen wettelijk verplicht is, wordt minstens de helft van de leden van de Raad van Kommissarissen gekozen door of namens de werknemers, waarbij de door of namens de werknemers gekozen kommissarissen verplicht zijn tot informatie van en communicatie met de werknemers of hun vertegenwoordigers.
De overige leden worden door de andere belanghebbenden aangewezen.
De voorzitter wordt gekozen door de Raad van Kommissarissen. De verplichting tot het instellen van een dergelijke Raad van Kommissarissen geldt ook voor dochtermaatschappijen van grote ondernemingen.
3. Bij grote banken en bij de grootste ondernemingen benoemt het parlement een kommissaris, die in het bijzonder toeziet op de behartiging van het gemeenschapsbelang en daarover jaarlijks verslag uitbrengt aan het parlement.
4. Het aantal kommissariaten per persoon wordt aan een maximum van 3 gebonden. Ingesteld wordt een openbaar kommissarissenregister.
5. De informatie- en verantwoordingsplicht van kommissarissen wordt wettelijk geregeld.

6. Dochterondernemingen van binnen- en buitenlandse concerns worden volledig aan Nederlandse wettelijke bepalingen onderworpen.
7. Nederlandse multi-nationale ondernemingen worden verplicht de internationale vakbeweging te erkennen als onderhandelingspartner.
8. Er komt een landelijke regeling, krachtens welke regionale statuten kunnen worden opgesteld, met voorwaarden t.a.v. het sociale beleid bij nieuwe bedrijfsvestigingen.
9. Het beheer van gelden, gereserveerd t.b.v. pensioen-uitkeringen, komt volledig in handen van de pensioengerechtigden.
10. Nieuwe vormen van bedrijfsorganisatie met een coöperatief karakter worden bevorderd, evenals arbeiderszelfbestuur-experimenten.

Publikatieplicht

11. Ondernemingen met meer dan 25 werknemers of een balanstotaal van meer dan 5 miljoen hebben, ongeacht hun rechtsvorm, dezelfde publikatieplicht als naamloze vennootschappen.
12. De publikatieplicht wordt uitgebreid zodat ook inzicht wordt gegeven in de absolute omzetcijfers van het bedrijf of de bedrijfsvestiging, de toekomstperspektieven en de resultaten van afzonderlijke bedrijfsonderdelen en vestigingen.
13. De beloning van iedere kommissaris en adviseur wordt gepubliceerd.

Werknemersrechten

14. Werkoverleg wordt bevorderd. Elk onderwerp de onderneming betreffende mag in het werkoverleg aan de orde komen.
15. De mogelijkheden voor bedrijvenwerk worden wettelijk geregeld. De werknemersorganisaties krijgen in de bedrijven de beschikking over vergaderruimte, informatie- en kommunikatiemiddelen. Werknemers die aan het bedrijvenwerk deelnemen, worden beschermd tegen represailles.
16. Ingediend wordt een beginselenwet werknemersrechten. Hierin worden geregeld de rechten van iedere werknemer op actief en passief kiesrecht met betrekking tot de vertegenwoordigende organen, informatie, vrije meningsuiting, vergadering, werkoverleg, werkweigering op principiële gronden, uiting van levensovertuiging, verlof voor sociaal-politieke werkzaamheden, scholing en vorming naar vrije keuze, edukatief verlof, gelijke behandeling en werkstaking. Het klacht- en beroepsrecht wordt geregeld.
17. De medezeggenschap bij de overheid wordt, rekening houdend met de politieke verantwoordelijkheid, op vergelijkbare wijze georganiseerd als bij het bedrijfsleven. Bij iedere ambtenaar heeft daarbij actief en passief kiesrecht. Bij de overheidsbedrijven wordt op het punt van de bedrijfsdemocratie een modelbeleid gevoerd.
18. Het stakingsrecht wordt grondwettelijk gegarandeerd en wettelijk geregeld, ook voor ambtenaren.

B. Politieke democratie

1. De overheid is van en voor de burgers. Dat betekent:
 - a. hoe dichter bij huis de beslissingen vallen, des te

beter het is, dus:

- vorming van wijk- en dorpsraden met een behoorlijk takenpakket, eigen financiële middelen en bevoegdheden wordt bevorderd;
 - de gemeenten behouden de volwaardige bevoegdheid zelf vorm te geven aan de plaatselijke samenleving en worden daartoe systematisch en streeksgewijs heringedeeld, waarbij grote gemeenten worden opgedeeld en kleine gemeenten worden samengevoegd;
 - vorming van provincies-nieuwe-stijl als sterke bestuurslaag tussen rijk en gemeenten. Alle gemeenschappelijke regelingen, zoals pregewesten, haven-, industrie-, rekreatieschappen e.d., worden hierin opgenomen;
 - aanzienlijke decentralisatie van taken en bevoegdheden die thans door het rijk worden uitgeoefend naar de provincie-nieuwe-stijl en zo mogelijk naar de nieuwe krachtige gemeenten, zoals die na herindeling ontstaan;
 - de reeds funktionerende gewesten moeten rechtstreeks gekozen worden;
- b. het rijksbestuur wordt gereorganiseerd door een departementale herindeling en een versterkte koördinatie tussen de ministeries; door verplicht overleg stemmen alle overheden hun beleid beter op elkaar af;
 - c. alle wetten worden nader bekeken op het gehalte van de daarin voor de burgers neergelegde inspraakmogelijkheden;
 - d. openbaarheid wordt regel op alle bestuurlijke niveaus;
 - e. de overheid drukt zich uit in begrijpelijke taal.
2. De kiezer krijgt een beslissende stem over kleur en samenstelling van een nieuw kabinet. Kabinetwisselingen zijn daarom niet denkbaar zonder voorafgaande verkiezingen.

Onze partij streeft ernaar, samen met de partijen die met haar willen regeren, voor de verkiezingen de hoofdlijnen te publiceren van hun gemeenschappelijk regeringsprogramma en de kern aan te duiden van het te vormen kabinet.

3. Buitenlanders, die langer dan 3 jaar in Nederland verblijven, krijgen het actief en passief kiesrecht over de hele linie.
4. De positie van het parlement wordt versterkt door:
 - a. aanzienlijke uitbreiding van de personele en materiële toerusting;
 - b. vergemakkelijking en verbetering van de enquête-bevoegdheid;
 - c. een budget, waaruit frakties en parlement kunnen putten om eigen onderzoeksopdrachten te verstrekken;
 - d. adviesorganen en ambtelijke diensten in voorkomende gevallen niet alleen aan de regering, maar ook rechtstreeks aan het parlement advies te laten uitbrengen;
 - e. het recht ook zonder toestemming van de minister ambtenaren te horen.
5. Provinciale Staten, gewestraden en gemeenteraden krijgen overeenkomstige rechten als vermeld in punt 4.
6. De Eerste Kamer wordt afgeschaft. De Tweede Kamer wordt uitgebreid tot 225 leden.
7. Het combineren van openbare functies in één persoon wordt verboden.
Het publiceren van nevenfuncties wordt verplicht gesteld.
Tweede Kamerleden mogen geen betaalde nevenfuncties uitoefenen.

8. De burgemeester en de kommissaris der koningin worden gekozen door respektievelijk gemeenteraad en provinciale staten. Vooruitlopend hierop krijgen raden en staten alvast het recht van aanbeveling.
9. De opslag en het gebruik van persoonsgegevens wordt aan publieke controle onderworpen. De burger krijgt het grondrecht zijn gegevens in te zien en zonodig te corrigeren.
10. Het aantal functies bij de overheid waarvoor een veiligheidsonderzoek wordt verricht, wordt drastisch beperkt. Afwijzing is slechts toegestaan op grond van objectieve, scherp omschreven en geverifieerde normen. De controle op alle inlichtingendiensten worden verbeterd door deze aan een wettelijke regeling te onderwerpen
11. De overheid geeft bij haar personeelsbeleid voorrang aan het wegwerken van de achterstanden van vrouwen ten opzichte van mannen, ook in hogere functies.*
12. De toewijzing van gelden aan provincies en gemeenten wordt vooral gebaseerd op:
 - a. zo groot mogelijke bestedings- en beslissingsvrijheid;
 - b. de aan de provincies en gemeenten toegewezen taken en bevoegdheden;
 - c. opheffing van achterstandssituaties in provincies en gemeenten.

* Noot: punt 11 legt op de kandidaatstellende organen van onze partij de morele plicht om dit punt ook waar te maken door bij de kandidaatstelling voor vertegenwoordigende lichamen, afdelings- en gewestelijke besturen vrouwen niet achter te stellen bij mannen. Gedacht wordt aan een bij reglement door het partijbestuur vast te stellen percentage van – voorshands – 25%.

De uitkeringen terzake van onderwijs, politie en wegenonderhoud worden structureel verbeterd.

TOT SLOT:

De schappen worden gedemokratisiseerd of geschrapt.

C. Publieke democratie

1. Diskriminatie van mensen op grond van hun ras, nationaliteit, godsdienstige of levensovertuiging, politieke overtuiging, geslacht of anderszins, is verwerpelijk. Daarom: wordt een wet op gelijke economische kansen ingediend, zodat de overheid aan het verlenen van vergunningen, subsidies, leningen enz. anti-diskriminatievoorwaarden verbindt.
2. De overheid zorgt voor een humaan vreemdelingen-beleid gericht op het waarborgen van de individuele rechtszekerheid. De criteria voor toelating van vluchtelingen worden verruimd. Uitzetting uit Nederland wordt met meer waarborgen omkleed met name ten aanzien van een redelijke termijn om te vertrekken en een beroepsmogelijkheid tegen uitzetting.
3. Bepalingen die het gelijkwaardig deelnemen van man en vrouw aan het maatschappelijk leven belemmeren, worden gewijzigd of geschrapt.
4. Voor alle duurzame samenlevingsvormen gaan gelijke rechten en plichten gelden. Hiertoe wordt een plan in fasen opgesteld.

Minderjarigen

5. De kinderbescherming wordt uit de justitiële sfeer gehaald. De nadruk moet liggen op preventieve verlening. Plaatsing in huiselijke omstandigheden geniet

de voorkeur. Instellingen voor kindbescherming worden gedemokratiseerd. Belangenbehartiging binnen de inrichtingen wordt mogelijk gemaakt.

6. De herziening van het jeugdrecht in de zin van een verbetering van de rechtspositie van minderjarigen en van de bepalingen omtrent het ouderlijk gezag wordt met veel meer voortvarendheid dan tot dusver ter hand genomen. Zorgvuldige hulpverlening aan weggelopen minderjarigen dient niet meer strafbaar te zijn. Meerderjarigheid gaat in op het 18e jaar.
7. De adoptieregeling wordt verbeterd en de procedure wordt versneld.

Machtsmisbruik

8. Ambtelijke en niet-ambtelijke corruptie – zowel actief als passief – wordt krachtig bestreden.
9. Nederland bevordert krachtig het tot stand komen van een internationaal verdrag tegen corruptie-praktijken van (multi-) nationale bedrijven.
10. Via een wettelijke regeling wordt het mogelijk gemaakt het betalen van steekpenningen door Nederlandse bedrijven aan het buitenland op te sporen en wordt zowel het betalen als het ontvangen van steekpenningen niet langer fiscaal begunstigd.
11. De overheid moet een voorhoederol spelen bij het helpen van ex-gedetineerden aan een nieuwe werkkring, ook ten aanzien van overheidsfuncties.
12. Partikuliere bewakings- en veiligheidsdiensten worden (semi-)overheidsinstellingen.

Strafrecht

13. De in maatschappelijke verhoudingen gelegen oorzaken van wetsovertredingen worden opgespoord en bestreden. De samenstelling van de rechterlijke macht naar herkomst wordt zo goed mogelijk in overeenstemming gebracht met de samenstelling van de Nederlandse bevolking. De richtlijnen van het openbaar ministerie omtrent het al of niet overgaan tot vervolging worden openbaar en gelijkluidend over het hele land.
14. Vrijheidsstraffen worden slechts bij uiterste noodzaak opgelegd. Gezocht wordt naar straffen die de delinquent in staat stellen zoveel mogelijk het veroorzaakte leed of de toegebrachte schade te herstellen. De produktie-arbeid wordt afgeschaft en zoveel mogelijk vervangen door arbeidstherapie. Geldelijke straffen worden naar inkomen berekend: geen gelijke geldboetes in guldens voor dezelfde overtreding; wel hetzelfde percentage van inkomen voor dezelfde overtreding.
15. De rechtspositie en het leefklimaat van gedetineerden worden verbeterd.
16. Het vergunningenstelsel t.b.v. het vuurwapenbezit wordt streng gehanteerd.
17. Het werkklimaat van gevangenispersoneel wordt verbeterd door goede personele en ruimtelijke voorzieningen. Er komen betere en meer gerichte opleidingen voor het personeel.
18. Meer politiemensen worden ingeschakeld als wijkagent en voor de oplossing van sociale konflikten.
19. Verkrachtingszaken waarbij een vrouw het slachtoffer

is, zullen voornamelijk door vrouwelijke politie-funktionarissen worden behandeld.

Verdovende en stimulerende middelen

20. De handel in middelen, die een onaanvaardbaar risico met zich mee brengen (hard drugs) is een ernstig misdrijf en wordt krachtig bestreden door:
 - a. verstrekking van deze middelen aan verslaafden van overheidswege, waardoor controle bestaat op de kwaliteit en waardoor de handel grotendeels ingeperkt wordt;
 - b. een speciaal in het leven te roepen opsporings-apparaat, dat gesteund door zware strafrechtelijke sankties, de handel geheel onmogelijk maakt.
21. Internationale verdragen die het de overheid beletten geen verantwoord beleid te voeren met betrekking tot de z.g. soft drugs worden herzien.

Rechtshulp

22. Iedere burger heeft recht op dezelfde rechtshulp, ongeacht zijn inkomen.
23. De overheid heeft tot taak het taalgebruik in de wet te vereenvoudigen en de voorlichting aan de burgers over hun rechten en plichten te verbeteren, met name door te wijzen op beroepsmogelijkheden.

Zedelijkheidswetgeving

23. De zedelijkheidswetgeving wordt deels afgeschaft (b.v. pornografie) en deels ondergebracht in terzake doende hoofdstukken van het Wetboek van Strafrecht (b.v. seksuele delikten).

Hoofdstuk VI - Eerlijk delen in de wereld

A. Uitgangspunten

De gehele buitenlandse en defensiepolitiek van Nederland wordt getoetst aan de volgende doelstellingen:

- a. een actieve vredespolitiek gebaseerd op een mondiale solidariteit en een internationale rechtsorde;
- b. bevordering van vrede, ontspanning en verlaging van het internationale bewapeningsniveau;
- c. rechtvaardige verdeling van welvaart, macht, kennis en arbeid over de wereld, met name door te werken aan een nieuwe internationale economische orde, gebaseerd op socialistische beginselen;
- d. bescherming van de rechten van de mens, zoals in de verklaring van de Verenigde Naties vastgelegd, alsmede bevordering van actieve deelname in de besluitvorming door een zo groot mogelijk deel van de wereldbevolking;
- e. behoud en verbetering van het natuurlijke leefmilieu in de wereld;
- f. versterking van de georganiseerde samenwerking met achtergestelde groepen, klassen, volken en landen dwars door de machtsblokken heen.

B. Actieve vredespolitiek

1. Doelstellingen als ontspanning en minder bewapening worden niet bevorderd door de huidige strategie van "het evenwicht der afschrikking". Daarom dient Nederland initiatieven te nemen om de huidige militaire en economische machtsverhoudingen te helpen doorbreken.
2. In dat kader bevordert Nederland o.a.:
 - a. onderzoek naar militair-industriële belangengroepen;
 - b. verdragen die alle kernproeven verbieden en

- chemische, biologische en ekologische strijdmiddelen uitbannen;
- c. het bestuderen van niet-gewelddadige vormen van verdediging;
 - d. het oprichten van instellingen die de bevolking bewust maken van de gevaren van de huidige bewapeningswedloop.
3. In dat kader werkt Nederland ook actief mee aan een permanent orgaan van overleg en samenwerking tussen de landen van Oost- en West-Europa.
 4. Wederzijdse ontwapening is regel, maar ook eenzijdige ontspanningsstappen kunnen bijdragen aan een actief veiligheidsbeleid.
 5. Bij de volkenrechtelijke erkenning van regeringen zal (meer) prioriteit worden gegeven aan het criterium, dat die regering de emancipatie en de onafhankelijkheid van de bevolking bevordert.
 6. De Nederlandse regering zal kennisoverdracht, levering, aankoop of investeringen tegengaan in landen als Rhodesië, Zuid-Afrika en Chili, zolang in die landen de bevolking wordt onderdrukt.
 7. Nederland zal niet meewerken aan de leverantie van nukleaire uitrusting en materialen aan landen die het verdrag tegen verspreiding van kernwapens niet hebben getekend.
 8. De besluitvorming rond grote militaire aankopen wordt voortaan doorzichtiger, zodat betere parlementaire controle mogelijk is. Wapenproductie en -handel worden onder stringente overheidscontrole gebracht. Leveranties aan landen die de mensenrechten schenden worden verboden.

C. Ontwikkelingssamenwerking

1. Solidariteit met de allerarmsten, emancipatie en onafhankelijkheid van de Derde Wereldlanden, vormen de kern van het Nederlandse beleid. Ongelijkheden mogen niet worden versterkt door Nederlandse ontwikkelingshulp. Aan de positie van de vrouw wordt speciale aandacht besteed.
2. Mede omdat in de Derde Wereld niet is voorzien in de basisbehoeften, wordt de kloof tussen rijk en arm steeds groter en hebben we te maken met schaarste aan voedsel en energie. Daarom wordt aanpassing van onze consumptie, zuinig omspringen met energie en terugdringing van verspilling in het algemeen bevorderd.
3. Nederland spant zich in voor het tot stand komen van een nieuwe internationale economische orde gebaseerd op socialistische beginselen, waarin de ontwikkelingslanden meer zeggenschap krijgen en het belang van de armsten voorrang heeft.
4. Nederland steunt vooral die landen die maatschappelijke hervormingen doorvoeren, waaraan de massa van de bevolking deelneemt en die vooral de armen ten goede komen, alsmede die landen voor wie de ontwikkelingsproblemen het grootst zijn. Nederland verleent in dat kader ook hulp aan vakbonden en organisaties van (kleine) boeren. De hulpverlening dient mede ten goede te komen aan de bevordering en handhaving van de Rechten van de Mens.
Het bilaterale beleid wordt kritischer aan deze normen getoetst. De concentratielanden worden opnieuw aangewezen na beoordeling op deze uitgangspunten. De hulp aan Indonesië wordt stop gezet. Hulp aan bevrijdingsbewegingen en aan groeperingen die opkomen voor de mensenrechten wordt opgevoerd.
De hoogte van de Nederlandse bijdrage aan inter-

ationale hulporganisaties wordt mede afhankelijk. gesteld van de mate waarin de hierboven genoemde criteria door deze organisaties worden toegepast.

5. Voor ontwikkelingshulp blijft minimaal 1,5% van het nationale inkomen bestemd. Het streven blijft erop gericht om 2% van het nationale inkomen hiervoor te bestemmen. De hulp zal verder worden gezuiverd. Daarom neemt de ontwikkelingshulp een zeer hoge prioriteit in ingeval de ruimte voor kollektieve uitgaven groter is. Indien de financiële situatie tot matiging van de overheidsuitgaven moet leiden, blijven de uitgaven voor ontwikkelingshulp hiervoor in elk geval gespaard.
6. Herstrukturering en werkgelegenheidsverdeling vormen een rechtvaardige eis van ontwikkelingslanden, waar de werkloosheid een veelvoud is van de Nederlandse. Het stimuleren van partikuliere investeringen in ontwikkelingslanden is alleen toelaatbaar, indien het de welvaarts- en ontplooiingskansen van de bevolking van deze landen vergroot en indien garanties bestaan voor de overdracht van de beschikkingsmacht.
7. Nederland bevordert een Europese en wereldhandels-politiek die ontwikkelingslanden hogere en stabielere opbrengsten uit hun exporten geeft. Dit kan o.a. door:
 - a. erkenning van het recht van ontwikkelingslanden om zich aaneen te sluiten om hun onderhandelingspositie t.o.v. de rijke landen te versterken;
 - b. preferentiële toegang tot de gemeenschappelijke markt en dus gemakkelijker invoer voor produkten uit de ontwikkelingslanden;
 - c. maatregelen tegen konkurrentieverstoring en monopolievorming door partikuliere ondernemingen;
 - d. vervanging van UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) en GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) door een

internationale handelsorganisatie, zodat o.a. bovengenoemde maatregelen doeltreffend genomen kunnen worden.

8. De eigen voedselproductie in de ontwikkelingslanden moet worden opgevoerd. Nederland zet zich in voor een Europese landbouwpolitiek die mede daarop is gericht. Op korte termijn moet de voedselhulp nog sterk worden uitgebreid.
9. De minister voor ontwikkelingssamenwerking is verantwoordelijk voor het bilaterale en multilaterale ontwikkelingsbeleid, waaronder het totale EEG-ontwikkelingsbeleid (Europese Economische Gemeenschap). Hij koördineert het Nederlandse beleid in internationale betrekkingen, voor zover er overwegende ontwikkelingsaspecten aan verbonden zijn.
10. De buitenlandse dienst in ontwikkelingslanden wordt steunpunt van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid. Er komen speciale ontwikkelingsattachees.
11. De Nederlandse Antillen worden volgens een nader overeen te komen tijdschema onafhankelijk. In overleg met de Antillen wordt de wijze bepaald waarop dit gaat gebeuren.
12. Het beleid tot verdere bewustwording en edukatie van de Nederlandse bevolking is nodig om een vooruitstrevend ontwikkelingsbeleid te kunnen voeren. Een kernpunt daarbij is de bevordering van de solidariteitsgedachte tussen onderliggende groepen in de Derde Wereld en in Nederland.
De Nationale Commissie Voorlichting en Bewustwording Ontwikkelingssamenwerking dient meer armslag te krijgen teneinde de bewustwording t.a.v. de ontwikkelingsproblematiek op brede schaal te kunnen bevorderen.

13. De salarissen en andere vergoedingen voor ontwikkelingswerkers worden meer afgestemd op het voorkomen van afstand scheppende verschillen met het gastland.

D. Verenigde Naties

1. Nederland zet zich in voor versterking van de Verenigde Naties door uitbreiding en versterking van de bevoegdheden van de organisatie en de Algemene Vergadering. Nederland bevordert het aanstellen van een Hoge Kommissaris voor de Rechten van de Mens.
Daarnaast werkt Nederland actief mee aan de vorming van een permanente politiemacht van de Verenigde Naties. Nederland bevordert de instelling van een speciale VN-organisatie die door vroegtijdig overleg geschillen tussen landen vreedzaam tracht op te lossen. Nederland bevordert een actief vredesonderzoek in het kader van de Verenigde Naties, inclusief geweldloze methodes.
2. Nederland voert aangenomen VN-resoluties uit, behalve als zij in strijd zijn met de in de inleiding genoemde criteria.
3. Nederland verhoogt de bijdrage aan alle organisaties en fondsen van de VN die de slachtoffers van onderdrukking en diskriminatie ondersteunen.
4. Nederland bevordert in VN en EEG het tot stand komen en het naleven van een handvest over de economische rechten en plichten van staten en over de politieke en publieke controle op multinationale ondernemingen.
5. Aktiviteiten van internationale monetaire en financiële instellingen als Wereldbank en Internationaal Monetair Fonds worden sterker onder controle van de VN gebracht, zodanig dat de invloed van de Derde Wereld versterkt wordt.

6. Nederland bevordert dat er binnen de Verenigde Naties een organisatie wordt opgericht die alle bodemschatten onder de zeeën en oceanen onder beheer krijgt.
7. Nederland blijft binnen en buiten de VN de apartheid volstrekt afwijzen en is bereid hieraan politieke, financiële en economische konsekwenties te verbinden.
8. Nederland onderschrijft het beginsel van universaliteit der VN; elk land kan lid zijn van de VN.
9. Nederland bevordert het tot stand komen van vrede in het Midden-Oosten door het steunen van initiatieven in VN-verband, welke kunnen leiden tot de oprichting van een Palestijnse staat naast Israël.

E. Europa

1. Medewerking aan de Europese samenwerking is noodzakelijk, maar moet tevens getoetst worden aan de doelstellingen genoemd onder VI a. t/m f. In samenwerking met haar zusterpartijen streeft de Partij van de Arbeid naar een beslissende invloed op de besluitvorming op Europees niveau – in het kader van een parlementaire democratie. Nederland zet zich in voor een actief sociaal industrie- en konsumentenbeleid ter bevordering van grotere sociale zekerheid en democratisering. Ook na toetsing kan de uitbreiding van taken en overdracht van bevoegdheden naar Europese instellingen alleen doorgaan op voorwaarde dat:
 - a. vooraf de uitdrukkelijke instemming van het Nederlandse parlement is verworven;
 - b. democratische zeggenschap en controle binnen de gemeenschap gewaarborgd zijn.
2. Van toetreding van niet-demokratische Europese staten, zoals Spanje, tot de Gemeenschap, kan geen sprake zijn.

3. Het Europese Parlement wordt rechtstreeks gekozen, krijgt wetgevende en budgettaire bevoegdheden en heeft een doorslaggevende stem bij de benoeming van leden van de politiek samengestelde Europese Commissie. De leden van de Europese Commissie zijn ook individueel en kollektief verantwoording verschuldigd aan het Europese Parlement.
4. Het EEG-beleid wordt meer gericht op versterking van het kleine en middelgrote bedrijf. In het EEG-beleid zullen meer beleidsinstrumenten tegen ongewenste kapitaal- en speculatiebewegingen worden ontwikkeld respectievelijk bestudeerd.
5. Het EEG-beleid moet grote voorrang geven aan controle op de multinationale ondernemingen, het stimuleren van de groei van kleine bedrijven en de behartiging van de belangen van de konsumenten.

F. Vrede en Veiligheid

Uitgangspunten:

Voor een politiek gezicht op Vrede en Veiligheid gelden naast de onder VI a. t/m b. genoemde doelstellingen de volgende uitgangspunten:

1. Het opheffen van machtsblokken als NAVO (Noord Atlantische Verdrags Organisatie) en Warschaupakt door het totstandkomen in Europa van een nieuw, kollektief veiligheidssysteem, waarin ook de neutrale landen kunnen deelnemen en dat de betrokken landen hun nationale vrijheid verzekert; dit nieuwe systeem dient een stap te zijn op weg naar een wereldomvattend veiligheidsstelsel binnen het kader van de Verenigde Naties.

2. Het NAVO-lidmaatschap beschouwd moet worden tegen de achtergrond van het feit, dat de NAVO enerzijds van belang is voor een moeilijk openbaar te controleren militair-industriële belangenverstrengeling, alsmede kan worden gehanteerd als middel van het Amerikaanse machtspolitieke handelen. Anderzijds gevreesd moet worden, dat het uiteenvallen van de NAVO, zonder dat er sprake is van een nieuw kollektief Europees veiligheidssysteem, tot nog grotere instabiliteit leidt.

Middelen

Voor een politiek gericht op Vrede en Veiligheid worden de hierna volgende middelen gebruikt, waaraan het Nederlandse NAVO-lidmaatschap wordt getoetst:

I. Op het niveau van de staten:

1. Het scheppen van nieuwe overleg- en samenwerkingsmodellen met alle landen die hun beleid door een of meer van de voornoemde doelstellingen laten leiden, zowel binnen als buiten de traditionele kaders van NAVO en EEG, met inbegrip van landen uit de Derde Wereld, om op die manier als een "actiegroep van gelijkgezinden" in internationaal verband te kunnen optreden;
2. maatregelen te nemen dan wel in voorkomende gevallen te bepleiten, zoals:
 - a. een verklaring van de NAVO om niet als eerste kernwapens te gebruiken en een dienovereenkomstige aanpassing van de strategie die afgestemd is op ontspanning door een meer defensief gerichte wapenopbouw op konventioneel gebied;
 - b. het instellen van NBC-wapenvrije (Nucleaire Bacteriologische Chemische) zones in Europa;

- c. het belangrijk uitdunnen van de tactische atoomwapens op weg naar een atoomvrij Europa;
- d. het op geen enkele wijze meewerken aan een systematische uitbreiding (ook niet door vervangingen) van het militaire potentieel van de NAVO, noch aan de invoering van nieuwe offensieve wapensystemen; zoals cruise missiles; mede daarom beperkt Nederland zich zoveel mogelijk bij het aantal aan te kopen F-16 toestellen en trekt openstaande opties in;
- e. het instellen van een waarschuwingstijd voor troepenmanoeuvres;
- f. het inbrengen door de NAVO van de tactische kernwapens en tactische luchtstrijdkrachten en van de uitdunning daarvan in de ontwapeningsbesprekingen in het kader van de MBFR (Mutually Balanced Force Reduction); indien de NAVO dit niet voor 1978 doet, moet Nederland de kernwapens van eigen bodem verwijderen;
- g. het zetten van definitieve stappen naar wederzijdse vermindering van konventionele en nukleaire bewapening via de SALT (Strategic Armament Limitation Talk) en MBFR-besprekingen; als deze stappen in het kader van de MBFR uitblijven en als, in overleg met de bondgenoten, niet gekomen kan worden tot bezuinigingen, voert Nederland alsnog de voorgenomen bezuinigingen uit;
- h. het terugbrengen van de Nederlandse defensie-uitgaven tot ten hoogste 3% van het nationale inkomen tegen marktprijzen;
- i. het loodswezen onderbrengen bij het ministerie van verkeer en waterstaat;
- j. het Korps Mariniers opheffen;
- k. het niet aanleggen van nieuwe militaire oefenterreinen in Nederland en het opheffen van alle militaire terreinen in het gebied van de Wadden;
- l. het niet meer vervullen van nukleaire taken door de Nederlandse krijgsmachteenheden;
- m. het op nationaal niveau tegengaan van de volledige

afhankelijkheid van het bestaan van industrieën van militaire opdrachten;

3. het afwijzen van en weigeren mee te werken aan het totstandkomen van een Europese kernmacht door zich o.a. te verzetten tegen een eventuele integratie van de Franse en Engelse kernmachten, tegen multilaterale militaire researchprojecten en tegelijkertijd garanties te scheppen b.v. via het non-proliferatieverdrag, waardoor een dergelijke kernmacht wordt uitgesloten. Evenzeer wordt afgewezen de eventuele ontwikkeling van een onoverzichtelijk en instabiel netwerk van bilaterale veiligheidsrelaties. Researchprojecten die strijdig zijn met wapensystemen, passend in de door ons gewenste veiligheidsconceptie, worden afgewezen alsmede multilaterale researchprojecten op defensiegebied;
4. het voorkomen van verdere verspreiding van kernwapens, dat hoge prioriteit heeft in het Nederlands buitenlandse beleid; daartoe wordt bestreefd naar het terugdringen van kernwapens en naar het versterken van het verdrag tegen de verspreiding van kernwapens;
5. het aanwenden van het lidmaatschap van de NAVO om een actief ontspanningsbeleid in bovenstaande zin te bevorderen en om iedere poging aan de NAVO andere dan strikt militair politieke taken te verstrekken af te wijzen, evenals uitbreiding van het verdragsgebied; het lidmaatschap van de NAVO zal slechts openstaan voor staten met een democratische regeringsvorm, die ook de mensenrechten buiten hun landsgrenzen moeten eerbiedigen; het NAVO-lidmaatschap zal de andere doelstellingen van beleid niet mogen blokkeren, terwijl tegelijkertijd een nauwkeurige parlementaire en publieke controle op doen en laten van het bondgenootschap en het Nederlandse beleid terzake zal plaats vinden;

6. het handhaven van het Nederlandse lidmaatschap van de NAVO onder voorwaarde dat een wezenlijke bijdrage tot ontspanning wordt geleverd, zoals bedoeld in de punten 2, 7 en 9; voortzetting van het voorwaardelijke lidmaatschap dient op zijn minst voor iedere regeringsperiode door het kongres steeds opnieuw beoordeeld te worden; onvoorwaardelijk het lidmaatschap te beëindigen bij toekenning van een rol aan het Franse kernwapen (met medewerking van de Bondsrepubliek Duitsland) in Midden-Europa;
7. het versterken van de Oost-West-dialoog van de dialoog met de Derde Wereld, zowel op multi- als op bilateraal vlak. In de Oost-West-dialoog moeten maatregelen om tot ontwapening te komen voorrang hebben op punten zoals vrije uitwisseling van nieuws, personen en gedachten;
8. het versterken op voet van gelijkheid, van economische, technologische en kulturele betrekkingen tussen Oost en West en met de Derde Wereld;
9. het totstandbrengen van een permanent orgaan van overleg en samenwerking tussen Oost en West, waarin procedures zijn ingebouwd voor een vreedzame oplossing van geschillen, zowel ter voorbereiding als ter ondersteuning van het nieuwe kollektieve Europese veiligheidssysteem, dat geen nieuw blok mag vormen tegen de Derde Wereld;
10. de groeiende samenwerking tussen Oost en West, tot uitdrukking komend in afspraken en overeenkomsten, moet bijdragen tot beëindiging van de uitbuiting en de inmenging in de Derde Wereld. Een van de middelen om dit te bereiken, is het uitvoeren van gezamenlijke projecten van Oost en West t.b.v. de ontwikkeling in zelfstandigheid, die met name de arme bevolkingsgroepen in de Derde Wereld ten goede moeten komen;

11. de internationale samenwerking zowel in het kader van der VN als ook daarbuiten versterken.
Het bevorderen van bindende overeenkomsten, zodanig dat bestaande groeperingen van rijke en/of geïndustrialiseerde landen (zoals EEG, NAVO, Groep van Tien etc.) geen beslissingen kunnen nemen die de belangen van de Derde Wereld raken, zonder onderhandelingen met de betreffende landen in de Derde Wereld.
Het tegengaan van de toenemende groepsvorming van rijke en/of geïndustrialiseerde landen, die wereldwijde besluitvorming belemmert. De activiteiten van internationale monetaire en financiële instellingen, zoals de Wereldbank en het IMF, sterker onder controle brengen van de Verenigde Naties;
12. het ontwikkelingsbeleid, van Nederland zal primair gericht moeten zijn op de armste bevolkingsgroepen in de Derde Wereld; dit betekent dat sociale criteria bepalend moeten zijn voor de verdeling van de middelen voor hulp aan de Derde Wereld;
13. het uitvoeren van het VN-Handvest met betrekking tot de economische rechten en plichten van staten, alsmede nationale en internationale politieke controle op multinationale ondernemingen;
14. het ondergeschikt maken van het instrument van Europese eenwording aan de verwezenlijking van een progressief beleid en aan de democratisering van de Europese instellingen;
15. het bestrijden en met wettelijke maatregelen tegengaan van de internationale commerciële wapenhandel en het tegengaan van wapenproducties voor en wapenleveranties aan landen, die de mensenrechten schenden. Het onderzoeken, openbaar maken en zoveel mogelijk tegengaan van de militair-industriële belangen-

verstrengeling die een actieve vredespolitiek belemmert.
Het nationaliseren van wapenindustrie;

16. het nader bestuderen van niet-gewelddadige vormen van verdediging, zoals b.v. sociale verdediging, dient plaats te vinden;
17. het uitbreiden van bijdragen voor humanitaire en onderwijskundige projekten aan bevrijdingsbewegingen in landen, waar deze bewegingen de emancipatie van de bevolking bevorderen;
18. het gestalte geven aan de principiële afwijzing van de apartheid door beëindiging van elke medewerking van de zijde van de overheid aan investeringen in Zuid-Afrika;

II. Op het niveau van de partijen:

19. het versterken en aktiveren van de Socialistische Internationale b.v. door een beleid gericht op toetreding van partijen en bewegingen uit de Derde Wereld, die socialistische maatschappijvormen nastreven en het stimuleren van diskussies over een actieve vredespolitiek;
20. het rechtstreekse steunverlenen aan deze partijen en bewegingen en ook aan democratisch-socialistische partijen in landen waar belangrijke politieke verschuivingen gaande of te verwachten zijn, zoals b.v. in Zuid-Europa;
21. het bevorderen van socialistische partijvorming op Europees niveau;
22. steun aan de Europese en internationale vakbeweging bij haar poging een tegenwicht te bieden aan machten

die zich strijdig gedragen met de uitgangspunten van rechtvaardige verdeling – zoals de multinationale ondernemingen – en steun aan onafhankelijke vakbonden in landen, waar deze vakbonden verboden zijn of niet worden erkend;

23. kontakten en uitwisselingen met partijen en organisaties in Oost-Europa, zowel voor informatie-uitwisseling over het te voeren beleid in de Oost-West-verhouding, over elkaars maatschappijstructuren en over de verhouding met de Derde Wereld, alsook om wederzijdse kritiek te leveren en discussies aan te gaan met o.a. het doel de humanisering van de verschillende systemen te bevorderen.

G. Vermaatschappelijking

1. Een uitsluitend dan wel grotendeels uit vrijwilligers bestaand leger wordt afgewezen.
2. Voor vrijstelling van militaire dienst worden objectieve maatstaven aangelegd. Huwelijk op zichzelf kan geen grond zijn voor vrijstelling.
3. De dienstdtijd wordt verkort tot 12 maanden.
4. De ontslagleeftijd van beroepsmilitairen bij de drie krijgsmachtdelen wordt op elkaar afgestemd en verhoogd. Rangeninflatie wordt teruggedrongen.
5. Het democratiseren en vermaatschappelijken van het leger wordt voortgezet onder meer door:
 - a. open sollicitaties binnen de krijgsmacht;
 - b. het instellen van vrij te kiezen onderdeelgraden;
 - c. betere garanties voor de vrijheid van meningsuiting door recht op verspreiding, recht op vergadering en vereniging, en recht op demonstratie buiten dienstdtijd, zowel binnen als buiten de kazerne;

- d. optimale aandacht voor maatschappelijke, staatkundige en politieke vorming van zowel dienstplichtigen als vrijwillig dienend personeel door van het ministerie van defensie onafhankelijke instituten;
- e. het tot stand brengen van een regeling werk- en rusttijden in onderhandeling met de militaire vakbonden;
- f. het vervangen van de huidige inspekteur-generaal door een burger-ombudsman;
- g. het loskoppelen van geestelijke, lichamelijke en medische verzorging van de militaire hiërarchie;
- h. het aan de minister van defensie verbieden om verbindingen of kontrakten aan te gaan met minderjarigen.

H. Gewetensbezwaren

- 1. Onoverkomelijke gewetensbezwaren tegen persoonlijke vervulling van de militaire dienstplicht worden verruimd in die zin, dat bezwaren van politieke aard ook erkend worden.
- 2. Gewetensbezwaarden kunnen zonder meer vervangende dienstplicht vervullen.
- 3. Vervangende dienstplicht mag niet langer duren dan de wettelijke militaire dienst.
- 4. De tijdsduur van de toetsingsprocedure wordt teruggebracht tot maximaal zes maanden (overschrijding van deze termijn wordt in mindering gebracht op de te vervullen dienstperiode). Het sociaal en psychiatrisch onderzoek wordt afgeschaft.

Hoofdstuk VII - Financiële verantwoording

Aan dit verkiezingsprogramma ligt ten grondslag een raming van de kosten die uitvoering van dit programma meebrengt. Deze raming is gesteld tegenover de middelen die aan verwachting beschikbaar zullen zijn om deze uitgaven te financieren. Het resultaat van deze afweging is hieronder weergegeven. Daarbij dient voorop te staan, dat iedere raming van de financieringsruimte voor de overheidsuitgaven en de sociale verzekering een momentopname is. Ze wordt door een veelheid aan factoren en bewuste beslissingen bepaald. Steeds vinden bijstellingen plaats aan de hand van allerlei nieuwe ontwikkelingen; steeds treden er mee- en tegenvallers op. Dat is niets bijzonders. Zelfs in de rijksbegroting, die maar voor één jaar geldt, moeten in de loop van een jaar forse ingrepen worden toegepast, o.a. bij gelegenheid van de zogenaamde Voorjaarsnota. Ook de meerjarenramingen van het Rijk worden van jaar tot jaar grondig bijgesteld. Een poging de kosten van de uitvoering van het nieuwe verkiezingsprogramma te berekenen en de financieringsruimte voor de uitvoering van het voorgestelde beleid aan te geven, moet derhalve met tal van onzekerheden omgeven zijn.

Bij de berekening is uitgegaan van de meerjarenramingen van het kabinet en is vervolgens nagegaan, welke extra uitgaven met de uitvoering van het programma gepaard zouden gaan. Voorts is uitdrukkelijk aangegeven, welke uitgangspunten bij de berekeningen zijn gehanteerd:

1. De groei van het nationale inkomen bedraagt structureel $3\frac{3}{4}\%$ per jaar;
2. de stijging van de druk van sociale premies, belastingen en niet-belastingmiddelen bedraagt als uitgangspunt voor het beleid 1% van het nationale inkomen;

3. de gemiddelde reële inkomensverbetering voor de modale werknemer bedraagt in totaal 1,5% per jaar, inclusief incidentele verhogingen (promoties, periodieken e.d.);
4. er wordt overeenkomstig het beleid van de regering een begrotingstekort aanvaard, dat voor 1980 kan worden gesteld op 4,5 à 5% van het nationale inkomen.

Het staat vast, dat, wanneer één van deze uitgangspunten wordt gewijzigd of in de loop der tijd niet waargemaakt kan worden, bijstellingen nodig zullen zijn.

Er zijn nu eenmaal altijd van buiten komende factoren, waarop het regeringsbeleid zelf geen invloed heeft, zoals b.v. een sterker stijgend prijspeil van de invoer of een andere ontwikkeling van de wereldhandel en daarmee van onze export. Evenzeer zijn met name de werkgelegenheidsontwikkeling en de interne loon- en prijsontwikkeling van belang. Wanneer de toename van het nationale inkomen hoger mocht uitvallen dan thans wordt voorzien, zal die extra ruimte vooral aan de kollektieve sektor ten goede komen. Voor zover de kollektieve sektor extra middelen toegewezen kan krijgen, zullen ze in de eerste plaats aangewend worden voor het verder terugdringen van de werkloosheid o.a. door voorrang voor overheidsinvesteringen (m.n. openbaar vervoer, stadsvernieuwing, onderwijs- en welzijnsbeleid, milieubeleid) en voor ontwikkelingssamenwerking. Eventueel resterende middelen kunnen ook worden gebruikt om pijnlijke bezuinigingen met minder gunstige inkomenseffekten ten dele geen doorgang te doen vinden of om gewenste extra uitgaven te doen waarvoor thans geen ruimte aanwezig is. Bedacht moet echter worden, dat een eventuele extra ruimte voor de kollektieve sektor van zeer beperkte omvang zal zijn.

In het geval van een tegenvallende economische groei en diensgevolge een lagere groei van het nationale inkomen, zal de ruimte voor de kollektieve sektor voldoende gegarandeerd moeten blijven. Ontwikkelingssamenwerking zal van besparingen uitgezonderd moeten worden en

eventuele begrenzingen van de groei der kollektieve uitgaven zal in dat geval buiten de sectoren openbaar vervoer, stadsvernieuwing, onderwijs- en welzijnsbeleid en milieubeleid moeten worden gezocht.

De ombuigingsplannen van de regering in het kader van de zgn. 1%-operatie zijn wel in de meerjarenramingen verwerkt, maar voor de latere jaren nog niet in detail uitgewerkt. De regering heeft wel een aanduiding gegeven van de verdeling van deze ombuigingen over de sectoren "rijksbegroting" en "sociale verzekeringen". Het is het streven van de regering het aksent in de ombuigingen te leggen bij de sociale verzekeringen plus de sociale voorzieningen die ten laste van de rijksbegroting komen, omdat dusdoende de werkgelegenheid het meest wordt ontzien. Wellicht ten overvloede wordt er op gewezen, dat niet alleen de omvang van bezuinigingsvoorstellen van belang is, maar evenzeer de aard van zulke voorstellen, omdat het snijden op de ene soort van uitgaven andere gevolgen heeft dan snijden op andere uitgaven. Dit alles betekent, dat iedere extra uitgave gedekt moet zijn door extra bezuinigingen elders. En dat het schrappen van door de regering voorgestelde bezuinigingen gecompenseerd moet worden door het aanbrengen van andere.

Bij het hierna gepresenteerde beeld dient het navolgende te worden opgemerkt:

1. Voorshands is ervan uitgegaan dat het regeringsbeleid (dat mede gericht is op het stimuleren van de partikuliere investeringen) zal slagen. Mocht blijken dat dit niet het geval is, dan zal (overeenkomstig hetgeen de Tweede Kamerfractie bij de algemene beschouwingen heeft gesteld) een wijziging van het beleid noodzakelijk zijn. Dan dient nl. tijdelijk en wellicht ten dele zelfs blijvend meer nadruk te worden gelegd op de overheidsinvesteringen. Het financiële beeld zou daarmee ingrijpend veranderen. Ook in die zin is de nu gepresenteerde berekening heel duidelijk een momentopname.

2. In de ombuigingsoperatie van het kabinet zijn voorstellen verwerkt, waartegen het kongres van de Partij van de Arbeid zich heeft gekeerd. Gedacht kan worden aan met name de verlaging van het uitkeringspercentage krachtens de WAO en het strakker hanteren van het kostwinnersbegrip in de sociale verzekering (waardoor niet-kostwinners nog meer van uitkeringen worden uitgesloten). Deze voorstellen dienen nog door het parlement te worden beoordeeld.

Het kongres heeft zich ervan onthouden voor ieder van de jaren een belastingplan op te stellen. De in hoofdstuk I genoemde belastingmaatregelen zijn dus slechts de zeer gedeeltelijke invulling van het belastingplan voor ieder van de komende jaren. Het konkrete beleid dient van jaar tot jaar te worden vastgesteld.

Bij de financiële doorberekening van het programma zijn de volgende uitgangspunten aangehouden:

- a. de doorberekening betreft de periode 1978 t/m 1981;
- b. voor programmapunten die slechts beperkte extra-uitgaven of extra personeel vergen is er van uitgegaan, dat deze kosten kunnen worden opgevangen door een grotere doelmatigheid binnen de overheidsuitgaven te realiseren, door het waar nodig verleggen van prioriteiten en door aanwending van de in de meerjarenramingen opgenomen ruimte;
- c. een deel van de programmapunten betreft voorstellen ten aanzien van de belastingheffing of toepassing van andersoortige heffingen in de niet-belastingsfeer. Deze zijn in de hierna volgende doorberekeningen buiten beschouwing gebleven.
Immers, uitgegaan is van een tevoren vastgestelde totale belasting- en premiedruk (die volgt uit de zgn. 1%-norm). Dit houdt in dat voorgestelde belastingmaatregelen geen extra middelen opleveren. Ze geven hooguit aan, hoe de **invulling** van de veronderstelde belasting- en premiedruk gerealiseerd moet worden;
- d. de nu gepresenteerde globale raming is de samenvatting

van het doorrekenen van ieder programmapunt, dat in vergelijking tot de meerjarenramingen van het kabinet, geld zou kosten of zou besparen;

- e. waar de doorrekening leidde tot lasten die niet binnen de 1%-norm zouden zijn te dragen, zijn bijstellingen van het programma aangebracht. Ten dele dienen deze ook om duidelijker aan te geven wat was bedoeld;
- f. bij de doorrekening is uiteraard een veronderstelling gehanteerd ten aanzien van het tijdstip van invoering van in het programma voorgestelde maatregelen. Er moet immers rekening mee worden gehouden, dat in een aantal gevallen wettelijke maatregelen nodig zijn om de programmapunten te realiseren. De voorbereiding en behandeling ervan kosten tijd.

